

DOM IN SVET

Dom in svet, letnik 51, številka 8

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

- Vida Taufer / Krila. 433.
Dušan Ludvik / Jesen 1939. 434.
France Borko / Domača pesem. 435.
France Bevk / Domačija. 436.
Vida Taufer / Splitski pasteli. 445.
Tine Debeljak / Dva poljska kulturna jubileja (1. Slowacki). 446.
Adam Mickiewicz-Tine Debeljak / Ordonova utrdba. 455.
Jože Krivec / Dom med goricami. 458.
Severin Šali / Nočna pesem. 468.
Ivan Grafenauer / Zamorci in zamorske deklice v narodnih legendah. 469.

Razglednik:

- Književnost:** Cveta Stojanova: Zbegano gnezdo (A. Žavbi). 480. / Ivan Prijatelj: Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848—1895. (Fr. Jesenovec). 482. / Alma Sodnik: Descartes (J. Rakovec). 484. / Razmišljanja o stanovanjski opremi ob izidu knjige prof. Grebenca »Moderno pohištvo po slovenskih narodnih motivih« (V. Gajšek). 486.
Umetnost: Razstava Franca Stiplovška (St. Mikuž). 490.
Zapiski: Dve slovenski pismi Avg. Šenoi (Joža Gregorič). 492. / Letošnje banovinske nagrade. 496.

Umetniške priloge:

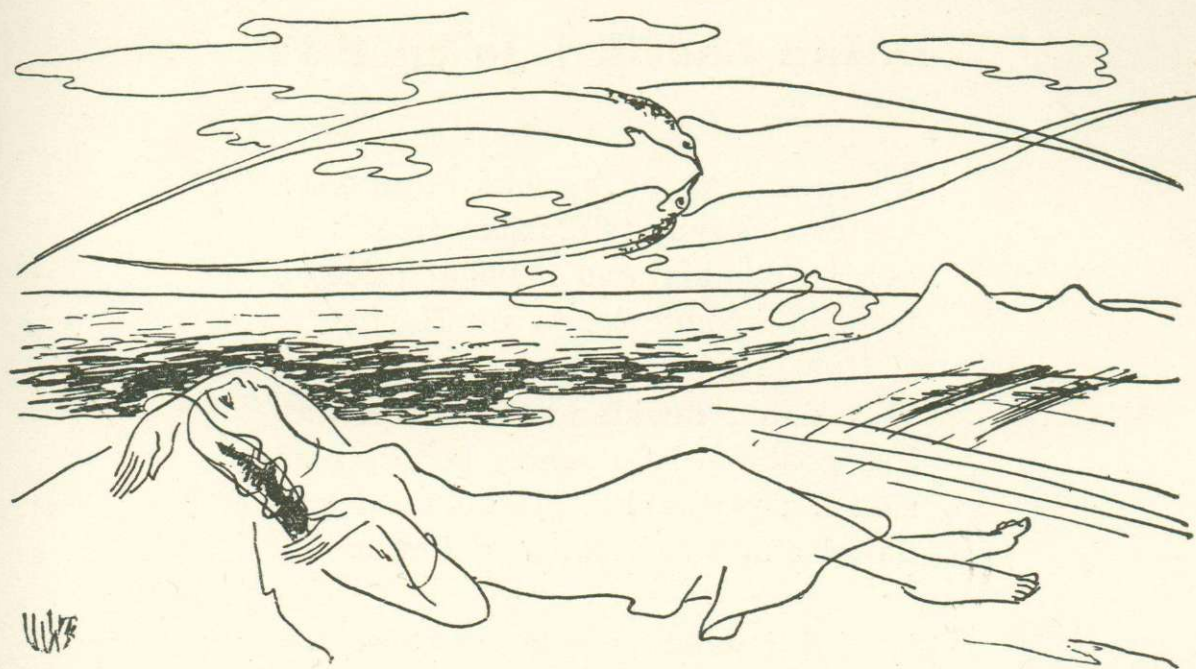
- Sl. 24. Jan Matejko: Poklon pruskih knezov. / Sl. 25. Jan Matejko: Poklon ruskega carja Šujskega in njegovih bratov. / Sl. 26. Jan Matejko: Avtoportret.

Vinjeta narisala akad. slikarica **Bara Remec**.

Na platnicah:

Razpis nagrad. — Uredništvo je prejelo.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Vida Taufer | Krila

Zapredi me med niti svojih sil,
zajeli so viharji me ognjeni,
na tvojih rokah rastem ko plameni,
četudi sem le veslo ptičjih kril.

Presladko je nositi na dlaneh
ljubezen dveh in bele kite cvetja,
iskati v sebi nova razodetja,
ki jih pričara vedno tvoj nasmeh.

Oh, saj je le samotne duše klic,
poletna jutra plavajo v višini
in z njimi se potaplja po sinjini
niz mojih misli kakor krila ptic.

Dušan Ludvik | Jesen 1939

Pri nas jesen je barvast notni list:
kot črte čezenj telefonske žice
beže v odmaknjeno nebo in ptice
na njih so note le, ki jih Harfist

vsak dan z nevidno roko preigrava.
Vse godba je! Še sonce, ko čez nizka
sleména priskakljá, glasno zavriska,
da zdramita se reka in dobrava.

Ko južni veter češe kodre brez,
čebele zašumé v valovih ajde
in spev o vinu šepetajo brajde.
Pod težo zadnjih splavov poje jez.

Tedaj zaslutim v sebi melodijo,
zaukal s koscem bi v jutranjo zoro —
a krči se srce mi: tam za goro
in za gorami tudi rumenijo

na drevju listi in pod njimi spev
vzvalovil je zelenkaste livade.
Ta spev ni pesem dev, ki vinograde
čez dan začarajo v stoter odmev.

Ta spev poslednji akt je tragedije,
kjer laja mitraljez, besné svinčene
čebele, žalno tulijo sirene,
z zemljó ravnajo bele domačije;

tam mesto pluga orjejo granate,
jesensko delo bo opravil meč . . .
Kjer prej škrjanček plul je žvrgoleč,
hrumé zdaj težkih bombarderjev jate.

Jok vdov, sirot, požganih cerkev blišč!
Tam se koljó ljudje — zverine krvoloke —
ki prej krog vseh svetov so peli v zračne toke
le mir, le mir ... o mir — pokopališč ...

Jesen pri nas še poje ... Ne zorimo v plod,
ki spravljata ga Srd in Smrt v goreče lope?
Pojo nam zadnje ptice v begu iz Evrope?

— — —
O vojske, kuge, glada reši nas, Gospod!

France Borko | Domača pesem

Na Humu sami viničarji,
pod njimi sami smo želarji
doma.

Nebo nad nami boči se kot baldahin,
trpi na križu božji sin —
popotnik stopa mimo brez srca.

Pod humskim zvonom naša hiša
stoji,
vštric nje dve sloki jagnjedi.
Sosednjim Zagorcem že pada kiša,
tam gazda kolne svetca
in majko zove deca.

V podnožju Humčanov
se sonči tuji grof in na njegov
zadolžen marof se udinjat hodimo
v gospoščino.

Šentjanž, ti nas obvarji!
Težaki sami smo in kamenárji.
Od vseh nas izpuhteva vonj
po znoju in po vinski trti,
a vemo: še berač ob uri smrti
spozna, da prosil ni Boga zastonj ...

France Bevk | Domačija

18.

Ko se je Zemljak tisto jutro prebudil v tuji bajti, sta ga prevzemali čudna omotičnost in nebrižnost. Bilo mu je kakor človeku, ki je izmučen omagal v snegu. Najrajši bi več ne vstal, zaprl oči in na vse pozabil. Kakor vozal se je zadrnilo okoli njega.

In vendar — ako je natanko pomislil — je bilo zdaj vse enostavno, enostavnejše kot kdaj prej. Pehal se je za zemljo, zdaj je izgubil še tisto, kar bi mu bilo sicer ostalo na dražbi. In mu je bilo v tistem trenutku kar prav tako. Kako bi tisto šaro vlačil po svetu? Tudi na Lenarta ni hotel več misliti, ne na njegovo pomoč. Saj bi se zaman zanašal, bil bi le za eno razočaranje bogatejši. Niti z mezincem ne bo več ganil, naj se zgodi, kar se hoče. Dovolj in preveč se je že namučil.

Tiho je ležal in oči upiral v okno. Nebo je bilo vedro, skozi oblake je sijala sinjina, zemljo je pokrivala tenka plast snega. Reza mu je postavila zajtrk na mizo. Ne, tudi jedel ne bo, kaj ga tako sili! Njena skrb mu je vendar dobro dela. Vstal je in pozajtrkoval, to ga je predramilo. In ni mogel prestajati na mestu.

Žena je šla gledat po živini, ki je bila pri sosedih, Tone pa je ostal pri pogorišču. Zapekel ga je pogled na črno tramovje, ki ga je že rahlo pokrival sneg. Ostalo mu je le blago v obokani kleti — krompir, pesa, korenje in nekaj lesene posode. Vrata so bila le ožgana, pokrita s plastjo pepela. Ostalo mu je tudi nekaj sena in detelje v kozolcu, za dva nasada ajde.

Ob pogledu na to ga je obšel nov pogum. Poiskal je drog in z njim dregnil globoko v sivi kup pred seboj. Prikazala se je žerjavica, iz katere se je zakadilo, a niso več siknili plameni. Tone je postal, gledal in se zamislil. Kaj tu išče? Kaj prav za prav hoče? Pred njim je ležal žalosten ostanek njegove revščine.

Nekdo je s težkimi koraki prišel po klancu. Bil je Jakob s košem na hrbtu; z izrazom sočutja na obrazu se je ustavil pred Zemljakom. Pozdravila sta se.

»Kako je?«

»Saj vidiš, kako,« je rekel tast in vrgel drog od sebe. Tožba mu je bila zoprna, vendar se mu je storilo inako. »Saj veš, kako je, kadar človeka tako potiplje.«

»Šele danes smo izvedeli,« je mladi Krivec vzdihnil in postavil koš v breg. »Micka je hotela k vam, a je nisem pustil v tem snegu. Pri nas ga je za dobro ped več.«

Zemljak se je odhrkal in si z roko segel na senci. Kaj naj reče? Oči so mu bile nekam težke.

»Zavarovani ste?« je vprašal Jakob.

»Da. Seveda sem.«

»Za koliko?«

Tone je pogledal zeta. Zakaj ga to zanima? On je bil prejšnjo noč komaj s koncem zavesti pomislil na to. Povedal je vsoto.

»Lep denar... Pa ste plačali zadnji obrok zavarovalnine?«

»Mendà. Seveda sem ga. Zakaj vprašuješ?«

»Zato... Ako vam izplačajo zavarovalnino, ste rešeni.«

Zemljak ga je začuden pogledal.

»Rešen? Kako — rešen?«

»Tako. Z denarjem plačate dolg in obresti. In bo še nekaj ostalo za hišo. Morda ne dovolj, a vam bomo pomagali sosedje... Za les se kar name obrnite...«

Tone je pobral drog in ga prislonil k osmojenemu plotu. Zakriti je hotel razburjenje. Vrag vendar — da sam ni pomislil na to. V trenutku, ko je mislil, da ni več nobene rešitve, glej, pa nenadoma... In vendar je bil nekoliko nezaupljiv.

»Misliš, da mi bodo izplačali?«

»Menda ni povoda, da bi ne. Takoj pojdite v mesto pa povejte: zgorelo je. Pridejo naj gledat... In k odvetniku stopite!«

»K odvetniku? Zakaj?«

»Da ustavi sodni postopek za dražbo. Menda še ni prepozno. No, prepozno ne more biti.«

Da, da. Zemljak je stopical na mestu. Ni vedel, kaj naj reče, kam naj pogleda. Srcé mu je burno razbijalo, bil je kakor pijan. Življenje mu je preveč metalo polena pod noge, da bi se tudi zdaj ne bal samoprevare. Toda, saj je jasno...

»No, poskusil bom,« je rekel negotovo.

»Nekaj živeža sem vama prinesel za prvo silo,« je Jakob pokazal na koš.

»Saj bi ne bilo treba... No, pa zanesi v bajto... tam sva s Rezo... Bog ti poplačaj!«

Možu je bilo težko sprejemati darov. Kakor da s tem potrjuje, da je popoln berač. Vendar ni smel odkloniti. Bo že povrnil... Jezilo ga je, da se je Reza razjokala od ganjenosti in hvaležnosti...

Jakob je odšel, tedaj se je tudi Zemljak odpravil z doma. Bil je nekam skrivnosten in zaprt vase, ni povedal, kam gre. Ako mu vse gre po vodi, bi se mu sosedje smejali. Tako pa nihče ne bo vedel. Bil je razburjen kakor niti takrat, ko je prosil za posojilo.

Vso pot je mozgal v sebi, se plašil in si zopet dajal poguma. Bil je malodušen, ko je stopil k odvetniku. Ta je bil še mlad, z ozkimi brčicami pod nosom, na videz kot kak dijak, zopet je dvignil glavo. Kaj bi radi, očka? Nekoliko se je zmedel, ko je pripovedoval, trikrat je moral znova začeti. Povedal je do konca. Ali je bil zadosti jasen?

Zdelo se je, da ne. Zakaj odvetnik je svaljkal cigareto med prsti in ga samo gledal. Smeh mu je iz dna oči zlezal na lica in mu razširil obraz.

»Ej, vi ste tiček!« mu je pomembno zapretel s prstom.

Zemljak je bil presenečen; užalil ga je smeh in besede; ni razumel.

»Zakaj?« je izgolčal.

»Eh, nič, nič...« Mladi odvetnik se je zresnil. »Vi že veste, kako je. Nisem sodnik, to se mene ne tiče. Toda pazite, da boste vedno enako govorili, vedno enako...«

»Po resnici,« je rekel Zemljak strogo. »Zmeraj govorim po resnici... Torej — ali morete to urediti? Ali naj stopim drugam?«

»Zakaj pa drugam? Seveda se dá urediti... Počakajte! Nekaj podatkov...«

Zemljak je bil nejevoljen, skoraj nezaupljiv, na kratko je odgovarjal na stavljeni vprašanji. Motila ga je misel: kam so merile odvetnikove besede in smeh? Eh, mlad je in se rad šali. Čisto rahlo se mu je dotaknilo zavesti, a je stresnil z glavo. To vendar ni za šalo!

Ni stopil v krčmo ne v mestu ne v Potoku, mudilo se mu je domov. Šele pri Ilovčarju je začutil tako žejo, da je zavil čez prag.

Naročil si je vina in ga pil z majhnimi požirki. Bil je edini pivec v krčmi. Ilovčar je prisedel k njemu in mu mežikal v obraz. Kaj mu hoče? Katera misel mu trepeti pod kožo obraza? Zemljaku je bil zoprni. Ali je bil v mestu? Da. Pri zavarovalnici? Da. Krčmarju se ni dal speljati v pogovor.

»Kdor ima srečo, ima pač srečo,« je rekel Ilovčar.

Sosed se je zdrznil in ga začuden pogledal. O kakšni sreči govori? Ali mu mar zavida požar? Zemljaku je šel mrz po hrbtu, kakor da kdo poveljuje greh.

»O meni govoriš?« je vprašal.

»O tebi,« je Ilovčar znižal glas. »Nekateri bi z veseljem požgal svojo podrtijo... Ne, saj ne mislim tako hudo,« se je umaknil, ko je opazil Tonetov skoraj grozeči pogled. »To je nevarno, presneto... Neki kmet v trgu je bil pred leti to poizkusil. Visoko zavarovanje, pa vžigalice v streho... Toda so ga zaprli, he, he...«

Zemljak bi bil udaril po mizi, a je le bolščal v krčmarja, zapiralo mu je sapo. Ali me imaš res za takega? Ako vsa vas tako misli in govori... Nenadoma je razumel odvetnikove besede in smeh. Fej, hudič!

Nesel je kozarec k ustom in pil, da ga je izpraznil. Trdo ga je postavil na mizo in, ne da bi katero rekel, je vrgel pred krčmarja drobiž. Odšel je s tesnim občutkom v srcu, užaljen in jezen... Ne, zdaj res ne bo več prestopil tistega praga.

19.

Prišli so orožniki, potem komisija zavarovalne družbe. Vse so pregledali, izprašali in popisali; šlo je gladko, Zemljaku se je oddahnilo. Usoda je zahrbtna, Bog ve, kaj mu skriva v zasedi. Nekatero noč mu ni dalo miru, prisluškoval je, kaj govorijo sosedje. Ta in oni mu je omenil zavarovalnino, a nič o »sreči«, niti sence kakega sumničenja.

Nekega dne se je mudil pri fari. »Orožniki so bili zopet tu,« mu je povedala žena, ko se je vrnil domov.

Tone je obstal kakor okamenel, obšla ga je neka temna slutnja. Kaj pa so hoteli? Reza je bila razburjena, glas ji je trepetal, nekaj posebnega je imela v očeh. Bala se ga je pogledati naravnost v obraz.

»Kaj so hoteli?« Kdaj je ogenj nastal in kako, so hoteli vedeti, trdo so jo prijemali. In kje je bil ta čas on, Tone, kdaj je odšel z doma, kam in po kaj. Povedala jim je, kar je vedela. Kaj pa s tem hočejo? Solzo je imela v očeh, vsa je bila prestrašena.

Zemljak jo je poslušal, hkratu pa so bile njegove misli drugje, pri Ilovčarju, pri odvetniku v mestu. Ali naj se temu čudi, ako te ljudje tako sodijo in iztezajo jezike?

»To je le umljivo,« je rekel bolj sebi kot ženi v tolažbo. »Požigalca iščejo. Na to moramo biti pripravljeni.«

»Da,« je rekla Reza. »Od mene so hoteli vedeti, kdo je zažgal.«

»In ti? Kaj si rekla?«

»Moj Bog! Kaj naj bi bila rekla? Da nič ne vem. Ali sem mar koga videla? Bog ga je videl.«

Nastajal je večer, Katra je ropotala v veži. Tone se je nemirno vrtel po izbi, Katra pa je sedla na klop k peči. Vedla se je, kakor da ima nekaj težkega na srcu. Ne upa se povedati, a jo tudi molk neznansko teži; moti se s tem, da mečka predpasnik. Tone je opazil njeno vedenje, ki ga je hkratu vznemirjalo in jezilo. Udrle so se ji solze, tedaj se ni mogel premagovati.

»Kaj pa ti je?« je vprašal strogo. »Ako imaš kaj, govori!«

»Ti ne veš... kaj govorijo ljudje,« je žena izhlipala med solzami. Tone je občutil vročino do peta, obstal je pred Rezo.

»No?« je hropnil zamolklo.

»Bojim se ti povedati. Pa bom zinila vseeno, saj ne boš hud... Da si ti zažgal hišo...«

Zemljak je pričakoval prav teh besed, vendar so ga zadele, kakor da ga je kdo oplazil z bičem.

»In ti to verjameš?« je revsnil in se obrnil od nje.

»Jezus!« se je Reza zavzela in sklenila roke. »Saj ne verjamem, kako bi zažgal, ko te pa ni bilo doma? In če bi tudi bil, za takega te nimam...«

Iz ženinega glasu ni zvenela polna vera, na dnu je bil neki pridržek. To je mož čutil, vendar ji ni zameril. Res, ne bi bil tega zmožen. Nekoč se je bil z vžigalicami v žepu splazil na domači hlev... Toda ljudje govorijo... Ni mislil na nevarnost, zadelo ga je kot velika krivica in žalitev.

»Kdo to govori?«

»Ne vem. Katra je prinesla z vasi. Menda je Brinar prvi raznesel okrog.«

Ha, Brinar! Saj to si je lahko mislil. Zemljak je krčevito stiskal pesti. Hudič, da je bil kdo drug, bi se čudil. Pollašal se ga je srd. Da ni prej pomislil na to! Vse kaže, da je požar Brinarja huje zadel kot njega. Mislil je, da že sedi v njegovi hiši, a zdaj... Nič mu ni do poštenja, le da se maščuje.

Udaril je z nogo, kakor da je pribil neko misel, in vzal klobuk.

»Ne prenašli se!« je zaprosila Reza.

»Ne boj se,« je rekel Tone na vratih. »Samo preklical bo. Ako ne pred menoj, pa pred sodnijo.«

Bil je razburjen, kakor pijan je stopal po stezi. Šele tedaj ga je obšla misel na nevarnost takih govoric. Pripravijo ga lahko ob zavarovalnino in spravijo v ječo. Vraga — toda on je nedolžen! Kljub temu ga je obhajalo malodušje. Toda braniti se mora! Branil se bo do skrajnosti.

Sneg na klancu je bil izhoben do kamenja. Opotekal se je, zdaj pa zdaj se je z roko dotaknil dolgega, sivega zida, ki se je vlekel ob bregu. Za plotom so stale tenje temnih, golih dreves, ki so se ostro odražale v snegu. Nebo je bilo čez in čez oblačno, naletavale so omraznice.

Zaslišal je neke glasove, nasproti mu je prihajala skupina ljudi. Bregarja, občinskega zaupnika, je spoznal po glasu, ostala dva sta bila orožnika. Zemljak je napravil kretnjo, da bi skočil čez plot. A noge so mu bile tako ohromele, da bi se ne mogel ganiti. Nepremičen se je stiskal k zidu.

Opazil ga je Bregar.

»O, Tone! Pravkar smo bili namenjeni k tebi.«

»Tako?« je rekel Zemljak zamolklo in zbral ves pogum. »Se pa kar tu pomenimo. Kaj bi pa radi?«

Starejši orožnik mu je z električno svetilko posvetil v obraz, nato se je vprašujoče ozrl po Bregarju.

»Anton Zemljak?«

»Da.«

»Prav... Torej... z nami morate!«

»Z vami? Zakaj?«

»Aretirani ste.«

»Razumem,« je rekel Tone trdo, ni maral kazati bojazni. »A rad bi vedel, zakaj?«

»Tako pravijo, da si ti podtaknil ogenj,« je pojasnil Bregar; pred sosedom mu je bilo nerodno in je gorel od zadrege.

»Hudiča!« je zrasel Zemljak. »Kdo me je videl? Še doma me ni bilo.«

»Ti že veš. Ti odgovarjaj! Da si se nekoč izrazil proti Brinarju, da zažgeš...«

Zemljaku so se zašibile noge. Obšla ga je bojazen, hkratu velika potrnost.

»To je res,« je priznal. »Beseda je bila... v jezi sem jo izrekel... Česa človek ne reče v jezi. Zažgal pa nisem. To lahko prisežem pred Bogom.«

»Kdo pa je zažgal?« ga je vprašal orožnik.

Kdo je zažgal? Oni iščejo požigalca. Imenuje naj ga. Z eno samo besedo se lahko reši. Tone se je spomnil Lajšarja. Že stokrat mu je prišel na misel, a tega tudi zdaj ni mogel izreči. Ali bi mu mogel dokazati? Prav tako malo, kot morejo dokazati njemu, ki je nedolžen.

»Ne vem, kdo bi bil,« je rekel. Spoznal je, da se ne more ustavljati, vsaka beseda bi bila zaman. »Dovolite,« je poprosil s tresočim se glasom, »da povem ženi...«

Uklenili so ga šele v bajti. Tako bridko se mu je storilo, obšla ga je taka upornost, da bi se bil razjokal in bil okoli sebe. Stalo ga je neizmernega truda, da je dvignil glavo.

»Križ božji!« je vpila Reza in tekla za njim po stezi. »Pustite mi ga! Kaj bom reva sama na svetu?«

Možu je vpitje težko legalo na srce, obenem se ga je sramoval.

»Reza!« je rekel strogo. »Kaj porečejo ljudje! Jutri bom zopet doma...«

Bil je že daleč, na klancu, ko je še vedno slišal ženo. Počenila je bila v sneg in bridko tožila.

20.

Lenart se je pripeljal z zadnjim vlakom. Bila je že trda noč. Ni stopil v krčmo, da si ugasi žejo, neki občutek tesnobe ga je gnal naravnost domov. Kovčeg je obesil na palico pa čez ramo, z naglimi koraki je spel v hrib.

Deževje je bilo pobralo sneg, belil se je le še v vrhu hriba. Nebo je bilo skoraj jasno, med redkimi oblaki so trepetale zvezde. Zmrzovalo je, da je škripalo pod nogami. Bilo je temno, zemlja črna, stežka je bilo razločiti pot in tenje dreves.

Lenart je željno vdihaval vonj zemlje, z očmi je pozdravljal znano pokrajino. Iz spomina je poznal vsako podrobnost — tu drevo, tam skala, tu brv, tam ovinek... Čudno toplo mu je postajalo ob srcu. Ob odhodu je hotel pretrgati vsako vez z domom in preteklostjo. Nasmehnil se je tej misli.

To se mu še takrat ni bilo posrečilo, ko mu je tujina izpolnila del sanj. Sprva je celo mislil, da se več ne vrne. Sam ni vedel, kako da so mu tiste grape vedno pogosteje z neko bolečino v srcu stopale pred oči. Željno je prebiral domače novice, ki mu jih je pošiljala Micka. Bolj in bolj je s skrbjo mislil na dom. Ali bosta oče in mati zmagovala delo? To vprašanje se mu je porodilo, ko mu je sreča prvič obrnila hrbet. Na dnu je ležala podzavestna želja, da bi se vrnil.

Izgubil je stalno delo, tedaj mu je ugasnil slednji žarek samoprevare. Bil je že s prvega početka le tujec med tujci. Tega se je šele tedaj živo zavedel. Prihranjeni denar mu je kopnel. Kaj bo, ko ga zmanjka? Skrb za bodočnost ga je bridko treznila. Tudi doma je pomanjkanje, a ima vsaj streho nad glavo. Da se ni bal očetovega posmeha, bi se bil že vrnil. Njegovo pismo mu je prišlo kot odrešenje, obenem ga je presenetilo. Dom v nevarnosti? Ako mu oče tako piše, je znamenje, da je hudo. Zakaj mu Micka nikoli ni omenila tega? Bolelo ga je, da oče polaga poslednje upanje vanj. Ne more mu pomagati. Vendar ni odlašal, pobral je svoje reči in se odpeljal.

In zdaj je zopet doma! Kovčeg je prekladal z ramena na ramo, si oddihaval in si brisal potno čelo. Kako bo, ko stopi pred očeta? Kaj mu poreče?

Pri Ilovčarju je še gorela luč. Da se ni bal vprašujočih pogledov in besed, bi bil vstopil. Ob studencu si je ugasil žejo. Ob srednjem klanecu v nobeni hiši niso več svetili. Temna in tiha so stala poslopja in sadovnjaki.

Kadar koli se je ponoči vračal domov, je že s klanca zagledal sive stene domače hiše ob grapi. Zdaj je zaman napenjal oči. V bregu nič, le nekaj temnega, kakor črno prestiralo.

Obstal je ob koritu, tedaj je čutil, kako se mu tresejo noge. Postavil je kovčeg na tla, si z roko segel na oči, potegnil z dlanjo preko čela. Pogorišča, ki je ležalo pred njim, ni bilo mogoče izbrisati. In ne tesnobe občutka v srcu. Kje je oče? In mati? Z obupnim pogledom se je oziral okrog.

Sedel je na rob korita, kljub mrazu je čutil vročino. Že se je hotel dvigniti, da bi potrkal pri kateri izmed hiš ob klancu. Tedaj so zapeli koraki, pred njim se je ustavil neki fant iz gorenjega konca vasi in se zavzel.

»Glej ga! Ti si?«

»Jaz,« mu je Lenart odgovoril zamolklo. »Kje sta oče in mati?«

»Tam. V Katrini bajti. Ali nisi vedel, da ste pogoreli?«

»Ne. Kako? Pravkar sem prišel.«

Lenart je tiho, skoraj po prstih, kakor da se boji koga zbuditi, stopal proti bajti. Vrata so bila zaklenjena. Pogledal je skozi šipe. V kotu je pred podobo Matere božje brlela lučka, tako drobna in medla, da ni sijala skozi okno. Njen trepetavi plamenček je za silo osvetljeval le ozke stene. Nekdo je ležal na postelji.

Potrkal je na šipo.

»Kdo je?«

Spoznal je materin glas, ki pa je bil slaboten, kakor da prihaja iz bolnih prsi.

»Jaz sem, mati. Odprite!«

»O, ti moj Bog!« je mati zastokala in se poizkusila dvigniti na postelji. »Lenart! Pod pragom je ključ... pod pragom... Jaz ne morem...«

Čez dve minuti je Lenart stal v izbi. Bledi pramenček je sijal na mater, ki je s trudnim nasmehom gledala sina. Stopil je k nji in jo zgrabil za roki.

»Ali ste bolni?«

»Ni mi dobro,« mu je odgovorila, ustnice so ji krčevito zatrepetale. Stiskala ga je z vročičnimi rokami, najrajši bi ga bila privila nase in se razjokala. »Da si me le našel! Kako si vedel, kje sem?«

»Vprašal sem.«

»Ali si videl, kaj nas je zadelo?«

»Da, da,« jo je Lenart pomirjujoče trepljal po rokah. »Bomo že... Le vi ozdravite.«

»Saj, saj. Da si le prišel! Čutila sem se tako zapuščeno.«

»Ali ste sami?«

»Sama. Prižgi luč, da se bova videla. Tam je, na oknu... Sama. Katra je odšla po svojih poteh. Saj se mora vsak hip vrniti.«

Reza je bila čudno zmehčana, nič več podobna sama sebi. Da so ji zaprli moža, jo je teže zadelo kot požar. Tisti večer je dolgo čepela v snegu in se je prehladila. Pa saj bi bila tudi tako zbolela, prehudo si je gnala k srcu. Tresla jo je mrzlica, morala je leči. Obenem je bila duševno tako strta, da bi bila najrajši umrla.

Lenart je prižgal petrolejko in jo postavil na mizo.

»Kje pa je oče?« je vprašal.

»Ali res ne veš? Zaprli so ga.«

Fant je padal iz začudenja v začudenje. Mati mu je v pretrganih besedah povedala, kaj se je zgodilo. Pa zakaj bi on zažgal? Kaj bi imel od tega? No, zaradi zavarovalnine. Ona ničesar več ne razume.

Lenart je kot omotičen hodil po izbi.

»Saj to je... za hudiča!« se je razhudil. »Pa oče tega ni storil. Predobro ga poznam.«

»Kaj ne, da res ne,« je mati hlastno zgrabila za besedo, kakor da jo je vse dni mučil rahel dvom. »Tudi jaz mislim, da ne... Ljudje si izmislijo, ker so hudobni...«

»V mesto pojdem, da mu poiščem kakega zagovornika... Le v miru lezite, mati! Ali naj vam kaj skuham?«

»Moj Bog! Jaz bi morala tebi postreči.«

»Le pustite! Saj ničesar ne potrebujem.«

Lenart je sedel na rob postelje. Milo se mu je storilo ob srcu, ko je videl mater tako nebogljeno. Nekoč ni mogel najti duševnega razmerja do nje. Laže bi se približal očetu. Zdaj pa je zadrhtelo v njem kot napeta struna.

»Ali si se vrnil za zmeraj?« ga je vprašala. »Kaj ne?«

»Za vedno. Oče mi je pisal.«

»Vem.«

»Pomoči je želel. Pa sem se vrnil prazen,« je rekel Lenart malce osramočen.

»Saj ni za to... Zdaj je že vseeno, da le očeta izpustijo...« Mati mu je zrla v oči, neka beseda ji je bila na jeziku. »Lenart! Le nekaj drugega... boš moral urediti...«

Sin se je zadet dvignil in stopil po izbi. Ni ji odgovoril.

»Lenart!«

»Da, mati. Toda dajte mi časa. Saj ne vem, pri čem sem...«

Mati ga je gledala, kakor da ga ne razume... Tedaj je zaropotalo pred hišo, vstopila je Katra in postavila koš na klop.

»O, Lenart!« se je začudila in povedala v eni sapi: »Sinoči so odgnali Lajšarja... kar na lepem...«

»Zakaj?« je vprašal Lenart.

»Zakaj? Ker je on podtaknil ogenj, kar sem vedno trdila. Je že Toneta srečala pamet, da je zinil. Saj je prav tako. Neumen bi bil, da bi po nedolžnem trpel...«

Mati in sin sta se spogledala.

(Dalje.)

Vida Taufer | Splitski pasteli

1.

Nad morjem spijo lilasti prelive,
poslednji vzdih plavajočih luči;
valovi se tepo v razliti grivi.

Čolnar ves truden se z veslanjem muči,
ne čuti mehkih žarkov mesečine.
Na vratih hiš rožljajo trdi ključi.

Ječe ob morju skalnate pečine.
Razlivajo se ljudske govorice.
Upognjen čoln drsi čez plast gladine.

2.

Zamaknjen v svit preganjane pravice
stoji vladika Gregor v mračni sili,
temno zakriva noč njegovo lice.

Ljudje duha mu niso uklonili,
ponosno kakor meč v stoletja sije,
v nemirnih srcih še s plamenom krili.

Spomin na njega se s svetlobo lije
in z njim vonjava narodne besede
njegove borbe že stoletja krije.

3.

Zelene palme sklanjajo poglede,
pahljačni listi pno se čez odseve,
se zibljejo iz svoje mirne srede.

Šetalci si pojo vesele speve,
z otožnim glasom vsak občutja kliče,
pozabljajo na vse skrbi in gneve.

Okrogli mesec dalje se pomiče,
vsak hip ga skrijejo oblaki sivi.
Ponočni veter dramu trudne ptiče.

Tine Debeljak I

Dva poljska kulturna jubileja

Leto 1938. je bilo posvečeno na Poljskem velikemu slikarskemu geniju Janu Matejku ob stoletnici njegovega rojstva. Odpirali so njegove razstave, vzdali mu spominsko ploščo v Akademijo in jo imenovali po njem, prirejali slavnostna predavanja z udeležbo najvišjih predstavnikov javnega življenja in izdali monografije njegovih del, skratka: v zadnjem letu je Matejko doživel novo renesanso in njegova umetnost se je dvignila iz omalovaževanja na najvišji vrh poljskih narodnih kulturnih in še posebej slikarskih vrednot. Njegovo pojmovanje poljske zgodovine je sicer danes samo še lep spomin, toda vloga njegove umetnosti stopa zopet v novo veljavo ter bo bodočim rodovom zopet to, kar je bila njegovim vrstnikom.

Leto 1939. pa je v celoti posvečeno pesniku Juljuszu Słowackemu ob jubileju njegove stotridesetletnice rojstva ter devetdesetletnice smrti. V njegov spomin smo še pred vojnimi dogodki poslovenili in priobčili njegovo znano pesnitev »Oče okuženih« ter se s tem priključili poljskim sočasnim slavnostim. Tam v Krzemiencu Podolskem so se vsak mesec vršila predavanja in koncerti v njegov spomin, dijaki so romali iz mesta njegovega rojstva na kraljevski Wawel, kjer spi večni sen med poljskimi kralji, vsa gledališča, in tisto, ki nosi njegovo ime, še posebej, so predstavljala njegove drame, tudi take, ki so do zdaj veljale za neuprizorljive; založniki so izdajali njegova dela in pripravljali so celo kulturni film iz njegovega življenja, ki naj bi ponesel njegovega duha v srce slehernega Poljaka. Toda ni se še zaključilo leto — in vse slavnosti so zamrle v požaru vojne in v tragičnem — porazu... Zgodovina se je hipoma zasukala za stoletje nazaj, v tisto stoletje, v katerem sta prav oba jubilanta bila nosilca poljskosti in si delila »vlado duš«: po visokem romantizmu iz prve polovice stoletja, katerega predstavnik je tudi Słowacki, je prevzel žezlo narodnega duha Matejko, od pesnikov — slikar, ter ga nosil skoraj do konca stoletja. Tako je v teh dveh možeh podana kontinuiteta poljskega XIX. stoletja, časa, ki se po zgodovinski usodi spovrača... In ob tej zgodovinski preokretnici naj se nam ob teh dveh genijih pokaže poljska duša, ki gre iz zmag v poraze in iz porazov v zmago in ki se v največjem ponižanju razpne v najvišje zenite... Čudna je usoda tega naroda: ko mu izpade iz rok oblast nad zemljo in vsem gmotnim na njej, ko mu ostane samo duh in misel in srce, ponižanje in trpljenje in brezdomska ahasverska blodnja, tedaj mu Bog dodeli pesnike-preroke in slikarje-vidce, ki razširijo vsa obzorja duha v neizmernost, ustvarijo domovino, ki je ni na zemljevidu, iz src in sanj in jo odenejo z gloriolo, kot jo zemske stvari ne prenesejo, v zanosu izgubljajo meje med narodom in Bogom, ko jim je Bog sam še edino in najtrdnejše poroštvo za narodov dvig...

Juljusz Słowacki

Pesnik pesnitev »V Švici« in »Očeta okuženih«, ki sta edini od njegovega čudovitega dela prevedeni v slovenščino, spada med tisto svetlo trozvezdje na poljskem Parnasu, s kakršnim se ne morejo ponášati drugi narodi, tudi večji od poljskega in srečnejši od njega: v trozvezdje Mickiewicz-Słowacki-Krasinski. Trije veliki emigranti, od katerih pa sta se dva — Mickiewicz in Słowacki — vrnila domov kot »kralja duha« na Wawel, v grobnico poljskih kraljev. To so bili poljski geniji, katerim po nesrečni vstaji leta 1831 ni bilo dano živeti v domovini, pa so zato novo ustvarili v svojem snu, čisto in sveto in svet odrešujočo, dvignili jo iz ponižanja, kamor je padla tudi po svoji krivdi, na oltar, v samo bližino verskega kulta, ter jo celo obdali z religiozno mistiko Kristusovega trpečega telesa. To so bili geniji, ki so tri desetletja (od l. 1830. do 1863.) imeli v rokah »vlado poljskih duš«, raztresenih po vseh kontinentih, borečih se za svobodo na italijanskih, madžarskih in turških bojiščih prav tako kot na ameriških; umirajočih s sanjo o poljski slavi kot brezdomci po sibirskih tajgah; verujočih v Parizu in Rimu v notranjo moč trpljenja in skorajšnje »odmrtvihvstajenje« naroda.

Te velike vere glasnika sta bila predvsem Adam Mickiewicz, poljski pesnik, »prvi največji«, kakor tudi Juljusz Słowacki, njegov neizprosni tekmeč in petdeset let po smrti za nekaj časa tudi zmagovalec. Ne-prestano pa sta se privlačila in odbijala, bila sta resnično »dva bogova na dveh nasprotnih soncih«: Słowacki je gledal ljubosumno v Mickiewiczzu kratilca svoje slave in moči, Mickiewicz pa v Słowackem »Satana v literaturi«, katerega »cerkev je brez Boga«. Toda usoda je odločila, da sta nezdržljiva v zgodovini svojega naroda ter da se vedno in povsod imenujeta v eni sapi in z istim občudovanjem, kakor imenujemo Goetheja in Schillerja, le da se v senci poljske dvojice blesti še tretji »največji«: Krasinski, pesnik »Nebožanske komedije« in »Iridijona«.

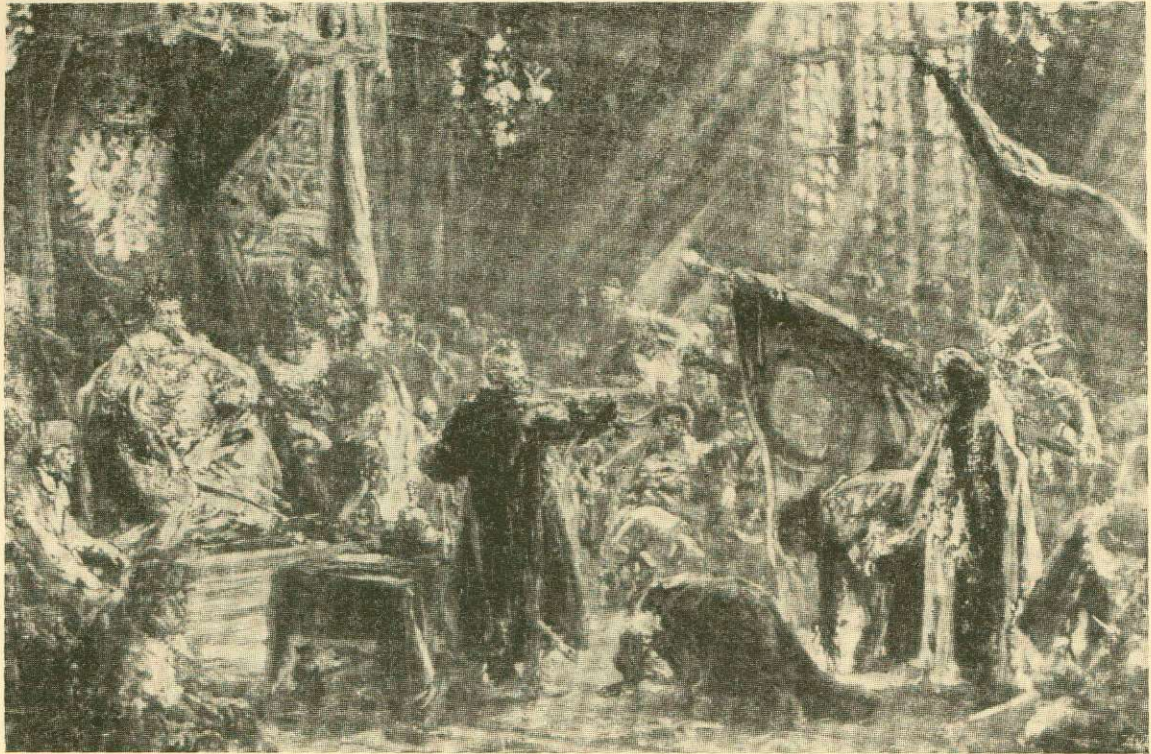
Da vključim Słowackega notranjo podobo v njegov življenjski okvir, naj porabim samo nekaj potez: rodil se je 23. avgusta 1809. leta na ruskem Poljskem v Krzemiencu Podolskem, znanem tudi iz zadnjih dogodkov na Poljskem, torej v ukrajinskem krajevnem območju, kjer je bil njegov oče profesor književnosti; ta pa je bil kmalu poklican na univerzo v Vilno in je umrl, ko je pesnik imel pet let. Mati se je poročila z drugim profesorjem iste univerze, zdravnikom dr. Becujem, ki pa ga je še v pesnikovih šolskih letih ubila strela. Ljubezen med sinom in materjo je bila taka, »kakršne morda ne pozna zgodovina nobene druge literature«, kakor je letos zapisal krakovski pesnik Jan Pietrzycki (Kuryer literacko naukowy, 3. aprila 1939, nr. 14). Po končani univerzi v Vilnu je stopil v Varšavi v ministrstvo financ. Tu je začel pesniti, toda do l. 1831., ko se je vnela vstaja, je izšla samo šele ena njegova pesnitev. Vstaje se ni udeležil, temveč se je umaknil čez mejo; v Dresdenu je dobil papirje poljske narodne vlade in z njimi šel v London — sklepajo, da v diplomatskem poslanstvu. Potem pa živi do konca življenja usodo

emigranta: biva v Parizu istočasno z Mickiewiczem, s katerim sta se razšla, v Ženevi in v Rimu, kjer se seznanita s Krasinskim; potuje po orientu, se povzpne na najvišjo piramido, preživi karanteno v palestinski puščavi, kakor je znano iz uvoda v »Očetu okuženih«; roma v sveto deželo, premoli vso noč na božjem grobu ob sv. maši za Poljsko; opravi dolgo spoved čez vse življenje in se za 45 dni umakne svetu v libanonski samostan, kar ga notranje vsega spremeni. Od tam se vrne v Florenco in Pariz. Tedaj l. 1848., ko se zopet začne osvobodilni nemiri, krene na Poznanjsko, da bi se udeležil morebitne oborožene vstaje, pa zboli ter se v Dresdenu prvokrat v emigraciji in zadnjikrat v življenju sestane z materjo. Vrne se v Pariz, kjer v vročici diktira »Kralja Duha« in naslonjen nanj umre v 40. letu za jetiko dne 3. aprila l. 1849., skoraj dva meseca za našim Prešernom.

To kratko življenje poljskega emigranta pa je napolnil Słowacki z neutešenim hrepenenjem po Lepoti, s svojo čudovito nežno in rahlo duševno svojskostjo, z ogromno, orlovsko krilato domišljijo, ki ga postavlja za kralja poezije. Njegova pesem je kot iz tenčic najžlahtnejših srebrnih niti stkana, je kot struna mesečinskih žarkov, bledih in pojočih kot najizbranejše glasbilo. Njegova domišljija je domišljija človeka, ki ne živi na naši zemlji, ki je odmaknjen svetu in posluša godbo sfer, gleda dogodke v nežnosti in grozi, kot jih ne prenese navadna misel, njegova vizija je preletela čas in svetove, v hipu kot mag se prenesla iz orientu v pradavno poljsko zgodovino in ustvarjala prizore, ki ostanejo za vekomaj v spominu človeka. Prav gotovo je Słowackega fantazija nekaj edinstvenega, tako svojskega, da se mu da primerjati redko kakšen pesnik. Poljska literarna zgodovinarja brata Mazanowski se nista obotavljala napisati v učno knjigo stavek »Fantazijo je imel ognjeno, lahko, neomejeno, bogatejšo, kakor Mickiewicz, kakor kateri koli pesnik na svetu« (Podręcznik, 1902, str. 316). Morda je v tem pretiravanje, toda od domišljije kakega Edgarja Poeja, Hoffmanna in drugih se razlikuje po svoji pesniški nežnosti, rahlosti in čustvenosti, ki igra na najrahljše strune srca. Kako grozen in nežen obenem je prizor v »Lili Wenedi«, ko oče hoče igrati na lase svoje mrtve hčerke-harfistke! Kako nežna primera z lilijami v »V Švici«! Słowacki sam piše materi 23. avgusta 1833. l.: »Moja imaginacija je edini izvor vseh mojih nesreč in vse moje sreče na zemlji, kajti resnično srečen sem v tem ustvarjanju obvladanju dogodkov v domišljiji.« In ker je tako Słowacki ves svoj navdih zajemal izključno iz svoje domišljije, iz te najčudovitejše imaginacije, ki mu je ustvarjala sanjske vizije, zato je njegova poezija tako malo zemška, realistična, človeška, nasprotno pa vsa sen in mesečina, cvet in krila, brezmejnost in brezčasnost, simbol in vizija duše. Zato je bila nerazumljiva v svojem času, zato je narod podlegal pesmi Mickiewiczovi in ne njegovi, in zato je njegov pesniški ponos bil žaljen ob nedocenitvi talenta, ko ni ničesar bolj hotel kot »slavne nesmrtnosti«, kakor je zanjo molil k Bogu že v osmem letu mladosti, pa čeprav bi jo moral »odkupiti z najbednejšim življenjem«. Odtod njegova neprijaznost

Sl. 24. Jan Matejko: Poklon pruskih knezov

Sl. 25. Jan Matejko: Poklon ruskega carja Šujskega in bratov.

Sl. 26. Jan Matejko: Lastni portret

do Mickiewicza, in odtod Mickiewiczzeva opazka o njem kot »Satanu v poeziji« in veličastni, mogočni, slikoviti in čudoviti »cerkvi brez Boga«. Morda bi bilo točneje: brez človeka. Pa tudi v to cerkev je prišel Bog in človek in narod, ki ga je vsega zajel v sebi in v svojem duhu, on — kralj Duh!

Naj samo v kratkem označim njegovo pesniško žetev. Začel je pod vplivom Byrona ter je v svoji prvi drami »Mindowe« podal zgodovinsko podobo v 5 dejanjih iz zgodovine Litve, to je: napadanje nemških križarskih redov, ki je bil tedaj priljubljena snov poljskim romantikom in je v njej dosegel Mickiewicz (Gražina, Konrad Wallenrod) prve velike uspehe. Słowacki pa ni dosegel uspeha, kajti njegova drama je polna neverjetnosti, slabo povezana ter psihološko nemotivirana, dasi je v verzu in v označbi v ženskih postavah že nakazal poznejšo moč. Glavne postave so shakespearsko demonske in byronsko temne ter borbene s samim seboj. Prav tak je »Jan Bielecki«, junak naslednje pesnitve, izdajalec domovine, ki pripelje turške in tatarske čete v rodno poljsko plenit in maščevat star spor. Isti motiv obravnava v ukrajinski povesti »Žmija«, kjer Žmija zbeži na Sič, pusti narodnost in vero ter se kot janičar vrne domov, a pogine. Z »Maryo Stuart« se je spustil v tekmo s Schillerjem. V byronskih pesnitvah »Arabec« in »Menih« pa je segel v orient po tedaj priljubljeno snov ter sta ti dve pesnitvi predhodnik njegovega »Očeta okuženih«, le da kažeta junake, ki so v borbi s seboj in okolico. Arabec iz »Meniha« se spre z rodbino, ker prestopi v katoliško vero in končno celo v red, pa se mu primeri, da slučajno pobije v sebebranu svojega brata in še očeta. Arabec iz »Arabca« pa celo zavedno išče vse, kar je srečno, da uniči: celo drevo v puščavi. Izdajstva, umori in demonske postave so predmet teh njegovih prvih del, ki so vsa poetična v velikem smislu, v lahkoti verza in artizmu sploh, dočim je notranje precej plitkih in melodramatičnih mest, ki so tudi slabo idejno kakor tudi psihološko speta. Te pesniške povesti z mogočno poezijo, a nepraktičnimi in nezanimivimi junaki, ki jim je več za efekt kot za notranjo resnico, niso tedaj prva leta po ponesrečeni vstaji mogle zajeti občinstva, ki ga je imel v oblasti Mickiewicz s svojimi »Dziady III. del«, pravi martilogiji poljskega naroda tistih let (1832), v katerih pa je Słowackega očma dr. Becuja napravil za ruskega zaupnika, zaradi česar ga je hotel Słowacki poklicati na dvoboj, prijateljstvo med njima pa je bilo onemogočeno.

Toda kmalu je stopil iz svojega slonokoščenega stolpa, polnega prevzetih byronovskih junakov, v javno borbo z Mickiewiczem za »vodstvo duš«, ki ga je dobil Mickiewicz s svojimi »Dziady«. Napisal je dramo »Kordyjan«, ki stoji na začetku njegove najslavnejše dobe. V tej drami je že z imenom glavnega junaka (cor — srce!) hotel simbolizirati ljubezen do domovine ter je dejanje postavil na ozadje kronanja ruskega carja za poljskega kralja v varšavski katedrali. Kordyjan gori že v domači vasi in potem v izgnanstvu za domovino, prinese pest poljske prsti, nasičene s tisoči mrtvih, papežu v blagoslov, ki je pa ne blagoslovi;

meditira na vrhu Mont Blanca, gre v Varšavo in je pri kronanju; odloči se, da napravi atentat na carja, pa v odločilnem trenutku odpove in je obsojen na smrt. V zadnjem hipu pa ga car pomilosti. S to dramo je hotel tekmovati z Mickiewiczevimi »Dziadi«, toda zaradi prevelike subjektivnosti in nepsiholoških dejanj junaka ni dosegel z njo takega uspeha, kakor bi želel.

S to dramo je prešel Słowacki iz svojega izključnega artizma v — dejanje ter pomeni prvovrsten domovinski čin, ki je odjeknil v srcih Poljakov, saj ima za motto besede:

Torej bom pel in skušal priti do kraja:
ogenj poživim, če ga je še količkaj v iskrici.

Tedaj pa je napravil Słowacki pot preko Rima, kjer se je sestel s pesnikom Zyg. Krasinskim in z njim sklenil veliko prijateljstvo, dalje na Orient, Grčijo, napisal po poti prelepo pesem »Himno za zahod sonca«, bil v Egiptu in Palestini ter doživel pripovedovanje o »Očetu okuženih« v El Arišu, ki ga je spesnil po prihodu domov (izdal l. 1839. — torej pred sto leti!) ter doživljal svoj notranji preporod na božjem grobu. Tam se je ves zatopil v svetopisemsko gledanje sveta. Pod vplivom biblije in Dantejevega Pekla ter pod vplivom meditacij v libanonskem samostanu je zamislil največje svoje delo, čudoviti biblijski tekst »Anhelli« ter ga začel pisati v Palestini. Ko se je vračal čez morje v Florenco in je bil vihar, je hotel rokopis zgnesti v steklenico, da bi ga rešil pred prepadom. Končal ga je v Florenci in ga v pismu označil: »Naslov mu je Anhelli: ima melanholično in nekoliko Kristusu podobno lice, zelo preprost je v obleki in ni nikomur podoben.« Je to resnično v svetopisemskem tekstu pisan Dantejev Pekel, sprehod po sibirskemu peklu poljskih izgnancev, ko vlogo spremljevalca Vergila prevzema sibirski kralj čarovnik Szaman z Mojzesovimi potezami, dočim ima Anhelli, katerega Szaman izbere za gledalca, ki naj trpi ob pogledu na svoje ljudstvo, nekaj potez Kristusovih. In tako vodi Szaman Anhellija po sibirskih ječah, kjer vidi vso grozoto trpljenja Poljakov, ki pa so ga tudi sami krivi. Da postavimo zgled sloga in snovi, samo en primer takega videnja. (Poglavje IX.)

Že je Szaman hotel oditi z Anhellim na zvezde, potem ko sta potolažila nekoliko kaznjencev, kar sta zaslišala močno udarjanje v enem izmed hodnikov.

Anhelli se je obrnil k enemu izmed tistih, ki so šli za njim, in ga vprašal: »Kaj naj bi pomenilo to udarjanje železa in biča?« A ujetnik je odgovoril: »Kaznujejo enega izmed nas.«

»Gotovo ženejo starca, ki ni hotel delati včeraj, ker je bil praznik Gospodov, skozi verige.«

Krenila sta torej na mesto mučenja, Szaman in Anhelli, ter sta videla na hodniku dve vrsti ljudi, držečih verige v rokah, vsi v drži človeka, ki namerava udariti.

In videla sta, da stopata naprej dva vojaka s svetilkama, sredi njiju pa razgaljen starec s sivo brado.

Za vsakim korakom pa, kakor se je približeval, se je čulo udarjanje verige in istočasno vzdih iz prsi udarjenega starca.

Ko so bili s kaznijo že pri koncu in mu je manjkalo samo še komaj deset korakov ali še celo manj, je slišal Anhelli dva slabša udarca, kakor da bi udarila dva usmiljena človeka.

Toda starec jih je vzel nase, padel križem na tla in bil pri priči mrtev.

Tedaj pa sta mu ta dva mladeniča, ki sta ga tako usmiljeno udarila, padla okrog vratu in se ovila trupla, kliče: »Moj oče!«

In obrnil se je Szaman, pogledal Anhellija ter mu s pol svojega plašča zakril glavo.

In zapovedal je duhovom nebeškim, naj ju dvignejo, in ko je Anhelli odprl oči, je videl sneg in zvezde.

In prepričan je bil, da je bilo videnje rudnikov sen, kajti ni vedel, kako je prišel iz njih.

V tem velikem virtuozu forme, ki je razseval okrog sebe sijaj brušenih stekel s svojo poezijo, se je vzbudil problem narodnosti, njegova duša je doživela velik prelom v Palestini ter je podal svoje novo delo v biblijski preprostosti, pa vendar v klasični lepoti. S tem delom je prešel Slowacki v mistiko, ki se mu je pokazala v religioznem žrtvovanju se narodu. Sedaj šele je prevzel na svoja ramena del »v o d s t v a n a r o d a« in »v l a d o n a d d u š a m i«, ki jo je doslej imel le Mickiewicz. Toda njegovo pojmovanje poljskega narodnega problema po porazu l. 1831. je bilo drugačno kot Mickiewiczovo: če je Mickiewicz v svoji »Knjigi romanja« (Księga pielgrzymstwa) napravil poljskega emigranta za apostola med evropskimi moralno propadlimi narodi, ki gre v imenu Boga k skorajšnjemu vstajenju nove velike Poljske, je Slowacki gledal na ta problem bolj pesimistično: Poljaki niso izbrani narod med narodi, temveč najbolj nesrečni; ne predstavljajo ga romarji v sveto deželo, temveč izgnanci in jetniki, polni trpljenja in napak, ki so odtrgani od svoje zemlje, o kateri verujejo, da je nikoli več ne bodo videli. Ne označuje jih pa moč duha, temveč slabost, katero ima tudi Anhelli. Toda on se žrtvuje: s svojo svetostjo služi narodu, prepričan, da Bog ne bo zavrgel naroda »že zaradi petih pravičnih«. Treba je tudi v nesreči ohraniti duhovne sile, na katere se bo oprla bodočnost in rešila narod. Posameznik s svojo notranjo moralno čistostjo je zvezan z duhovi v mistični solidarnosti ter s svojo žrtvijo pripomore k »vstajenju naroda«. Anhelli je »odločen za žrtev«. Tako razlaga pomen Anhellija največji poznavalec njegovega dela in izdajatelj Zbranih spisov prof. Jul. Kleiner. Tako je »Anhelli« postal Slowackega glavno delo in pesnik Krasinski je predlagal, da bi mu napisali na grob le besedi: »pesnik Anhellija«. In kakor vidimo iz uvoda v »Očetu okuženih«, se Slowacki tudi sam identificira z njim.

»Anhelli« stoji kot prva knjiga nove Slowackega mistične dobe, v katero je prešel po vrnitvi iz Svete dežele. Prej pa kot je prešel na svoja zadnja velika dela o historiozofiji Poljske, naj omenim dve vmesni pesnitvi, ki stojita nekako v sredi njegovega življenja: pesnitev »V Švici« in »Oče okuženih«. »V Švici« je poslovenil prof. Vojeslav Molè v verzih že l. 1909. v Ljubljanskem Zvonu (brez nekih

odlomkov v št. 9, 14, 15, 17, 20 in 21). Je to himna ljubezni, vsa v penah slapov in vonju lilij; je tu deklica, ki se ji čudijo srne, ljubezen na čudovitem ozadju švicarskih gora, predvsem Jungfrau, kamor se spenjata zaljubljenca v svoji eterični breztelesnosti, pa zopet padeta v realnost in idilo med rožami in slavci, da, k poroki v puščavnikovi votlini, kjer gleda Kristus na to ljubezen, ki se konča v smrti in hrepenenju po hrepenenju... To je roman, zavit ves kakor v pajčolan v tajno ljubezenskih občutij, eden najnežnejših in najrahljajših cvetov Słowackega poezije.

Pesnitev »O c e o k u Ź e n i h«, ki smo jo poslovenili za Słowackega jubilej, je izšla knjižno pred sto leti (1839) ter ima svojo značilno svojkost: stoji sredi dveh pesnikovih dob ter ne posega ne v mistiko ne v preveliko nerealnost. V njej je Słowacki najbolj na psiholoških stvarnih tleh ter je v njej dal pretresljivo zgodbo človeka, ki gleda smrt svojih otrok, ter ustvaril tako pendant Ovidijevi »Niobi«, Dantejevemu grofu Ugolinu iz »Pekla« (odlomek je v poljščino prevel Mickiewicz), skulpturi Laokona ter žalosti pesnika Kochanowskega nad svojo Uršiko (Treny), kakor tudi svojemu prizoru v »Anhelliju«, kjer umira v rudniškem rovu zasuta družina: oče s štirimi sinovi. Če je v »Anhelliju« pokazal samo za hip obraz očeta, ki je edino ostal pri življenju, je v tej pesnitvi narisal osmero ljudi, umirajočih za isto boleznijo in vsako smrt drugače osvetlil, ne da bi ponavljal ali zmanjšal dramatično napetost. V tem je mojstrstvo tega veledele. Toda kljub vsej grozi in bolesti se ni premaknila očetova vera v Boga, ki mu je ostal še edino na samotni poti, na katero se je odpravil tudi Słowacki v svojem misticismu in »mesijanizmu«, kjer sta se sprijaznila z Mickiewiczem, da se pozneje zopet razideta.

Škoda, da je ostal nedokončan njegov spev o »Beniowskem«, slovaškem Poljaku, poznejšem cesarju na Madagaskarju; spev se godi na ozadju barske konfederacije, ter ga je na svojem predavanju v Ljubljani prof. Gołabek imenoval glede na artizem verzov in silo občutja ter pokrajinskega slikanja, najlepše njegovo delo.

Po tem času je zamislil več dram (šest tragedij ali dramatičnih kronik), v katerih naj bi podal svojo vizijo poljske zgodovine, svojo historiozofijo poljskosti in poljske državnosti. Napisal pa je le drami »Balladina« in »Lilowenedo«, ki spadata med njegova najznačilnejša dela. »Balladina« vsebuje snov iz najstarejših predkrščanskih časov, kjer se mu je fantazija lahko dokonca sprostila in resnično nanizala v vročični grozoti zločine na zločine, ki jih Balladina, ta bajeslovna poljska kraljica izvrši. O njej piše pesnik Krasinskemu: ...»tisoče anahronizmov draži v grobu speče zgodovinarje in kronikarje, toda če ima vse to le notranjo silo življenja, če se je rodilo iz glave pesnika po božjih postavah, če navdih ni bila vročica, temveč resnica te čudovite vlade, ki šepeta v uho nikdar prej ne slišane izraze ter kaže očem nikdar niti v snu ne videne resničnosti; če je bil poetični čut boljši od razsodka, ki včasih to ali ono stvar prekolne — potem bo Balladina kljub razsodku in zgodovini ostala poljska kraljica... Jaz sem iz davne Poljske ustvaril legendo, iz vekovite

tišine sem priklical proroške zборе in v srečanje tvojim (Krasinskega) črnim, gromovitim in dantejevskim oblakom sem pripeljal svoje lehke, mavričaste in ariostovske v prepričanju, da najino srečanje v višjih sferah ne pripelje do vojske, temveč le do igre barv in senc; za mene le s tem žalostnim koncem, da tvoji, z večjim viharjem gnani in z večjim gromom napolnjeni oblaki razprše moje prozorne in tisočbarvne oblačke in pogoltnejo...» V tem pismu je že označena dobra poetičnost te drame, ki je resnično samo pesem, temna pesem, balada, lirika, ki spada nedvomno med najlepšo verno muziko v poljski književnosti, ki se ji more primerjati zopet le njegova »L i l a W e n e d a«, o kateri pravi sam istemu poetu: »Če mi Bog da, bom na to malce marmornato postavo obesil še širše mavrice, toda manj fantastične kakor na tragedijo Balladine«. Je to zgodba o starih Poljaki, potomci Wenedov, ki so živeli pod oblastjo pesnikov-harfistov, pa so jih nadvladali prozaični Lehit. Iz mnogih simbolov harf, lilij in kač, starcev in deklic, ki naj prikazujejo smisel poljskih duhovnih prvin, je nastala poetična mavrica legendarne zgodbe, ko se nad grmado gorečih zadnjih premagancev pokaže Bogorodica. Po težki simboliki je drama brez komentarja nerazumljiva, pokaže naj pa, kako so poljski pesniki Krasinski in on potomci harfistov, dočim je njuna plemiška, amuzična okolica potomstvo Lehitov. Vtelešenje čustvenosti Wenedov je Lila, dočim je sestra Roza simbol samožrtve. Drama ni v dejanju, ki kaže, kako hoče Lila rešiti življenje očetu, temveč v tem, kako se v dušah Wenedov (Roze in zbora harfistov-pesnikov) budi obup nad njihovim sodobnim stanjem ter možnost novega vstajenja s pomočjo harfistov-pesnikov, ki ohranjajo duha praočetov in bude s harfami ponižani narod. Po pesniški sili je gotovo izredna umetnina ter se ne čudimo, da so jo modernisti konec stoletja postavljali za eno največjih poljskih umetnin, ki je že zdavnaj vsebovala vse prvine modernega simbolizma pred njega francoskim odkritjem. V njem ni smisla za realnosti, le za simbol in sam toži: »Kadar koli se dotaknem realnosti, mi omahnejo krila in sem žalosten, kakor da bi moral umreti.« (Opozarjam na hrvatski prevod prof. Benešića, ki ga je že l. 1910. izdala Matica Hrvatska.)

Słowackega askeza in njegov religiozno nacionalni zanos ga je zavedel v bližino herezije Towianskega, ki je zbiral svoje člane v krožke in jih uvajal v mistiko podajanja se popolnoma božjemu Duhu, ki bo prišel na vsakega, kdor bo v milosti božji. Ta družba, ki se je zbirala pri Mickiewicz, je pričakovala novo krščanstvo ter zašlo v herezije in neke vrste magijo. Mickiewicz je pozneje zaradi zveze s Towianskim izgubil stolico na univerzi, Słowacki pa se je kmalu ločil v svojo lastno versko sekto ter se spet razšel z Mickiewiczem. V tem njegovem verskem zanosu ga je zagnalo preko okvira Cerkve, kjer je zamislil tudi prehajanje duš v nova telesa. In iz te vere je spesnil svojo najbolj poznano, najbolj nerazumljivo, a najbolj komentirano pesnitev »K r a l j D u h«, grandiozno zamisel poljske zgodovine. V njej je hotel pokazati, kako se je kralj Duh vtelešal v posameznih slavnih postavah poljske preteklosti

od začetka do njega samega. Duša, ki je izšla iz Armenca Hera, se je vtelesila v legendarno postavo otroka Roze Wenede iz prejšnje drame, imenovanega Popiel, ki pride na dvor Leha in postane poljski vladar. Ta pa vlada v strašnih zločinih, umori lastno mater in preti celo Bogu in, ko pride smrt, je prepričan o sebi: »Kupil sem narod s krvjo in nad nje potoke sem dvignil duha, ki prezira smrt!« Trije spevi z več kot po petdesetimi stancami so zaključeni, ostali pa so samo odlomki, iz katerih se vidi, da je hotel Słowacki opevati Popiela II., Piasta, Miečislava I. in Boleslava Hrabrega. Toda nad diktatom teh čudovitih stihov ga je zatekla smrt, ki je tudi pretrgala dokončanje njegove historiozofije poljske zgodovine pod zornim vidikom kralja Duha. Njegov ep pa je postal predmet raziskavanj in tolmačenj ter mu je n. pr. samo Jan Gwałbert Pawlikowski posvetil skoraj vse življenje. (Dr. K. Krobicki: Pamięci J. G. Pawlikowskiego, wielkiego badacza mistyki Słowackiego, KLN, 1939, 19. marca.) Pawlikowski piše o tem epu: »Słowacki je živel v tem času svojega življenja kakor v atmosferi Kralja Duha, v atmosferi anamnezije svojih metempsihičnih doživljanj. Njegova misel se je vedno vrtela v kolobarju, kakor se v sanjah vedno spovračamo k istim slikam, prav tako se on vedno povrača k njim in jih obenem objavlja s peresom. On sanja s peresom.« Umrli pa je v iskrenem »brezmejnem povelečevanju krščanstva ter je z razveseljenim obrazom prosil Felinskega, naj pove nekoč njegovi materi, da bi ji duše, ko bi mu jo bilo dano oddati v njene roke, ne izročil s takim zaupanjem, kakor jo oddaja Bogu«. (Pietrzycki.)

Lahko bi govorili še o manjših delih Słowackega, toda dovolj naj nam bo samo ta pogled v njegovo pesniško delo, da zaslutimo notranje oblike Słowackega, njegovo samosvojo pesniško osebnost, tako različno od Mickiewicza, da, njemu nasprotna, pa prav tako patriotična. Toda če je bil Mickiewicz realist, čeprav mistik, je bil Słowacki prvi »modernist« v poljski literaturi, prvi simbolist in nietzschejanec pred Nietzschejem. Njegov subjektivizem in njegova bujna domišljija mu je podirala realen svet ter ustvarjala povsem nove literarne oblike, ki niso bile ne drame ne pesnitve v smislu klasicističnih poetik, temveč zmes literature in arhitekture, godbe in plesa, vizije in stvarnosti, slikarstva in poze, tonov in besed, čustev in misli, vse pa v največjem zanosu srca in duše, poljske duše. Tako je razumljivo, da n. pr. našemu Čopu, šolanemu ob romantiki na klasicistični osnovi, ni bil všeč v primeri z Mickiewiczem, katerega je obožaval (Rospond: Slowienec M. Čop o A. Mickiewiczu). Meglenost in artizem njegove poezije ga ni delal popularnega ne tedaj in ne dela ga sedaj, ko se človek v navalu simbolov komaj znajde v njegovih alegorijah. Toda za večno bodo ostale take njegove pesnitve s klasično enotno uglašenostjo, kakor so »V Švici«, »Anhelli« in »O c e o k u Ź e n i h«, ki so priznane najlepše njegove stvaritve; živel pa bo tudi patriotizem »Kordyana« in čudovita lepota, barva in ton ter čustvo »Balladine«, »Lili Wenede« in »Beniowskega«, dočim bo »Kralj Duh« za vedno zaposloval filozofe s svojo mistiko in drzno zamisljivo

poljske davnine. In prav ta je v bodočnosti vzbudila tako Matejka kakor Wyspiańskiego, ki je združil in z novim pogonom oživel zanos, slikovitost in pesniško vizijo, antično in romantično tragiko, idealizem in zanesenost, kakršno je ustvaril pol stoletja pred njim Słowacki. Če je Mickiewicz obvladoval svoje ljudstvo in vse realistične rodove za njim, je zmagal Słowacki nad njim v času modernizma, nove romantike in nove wagnerovske stilizacije v secesiji ob koncu stoletja, ko je njegova drama ob novi tehniki doživljala prve uprizoritve in njegov subjektivizem žel prave triumfe, njegova vizija poljske veličine pa budila novega patriotičnega duha. Če se je z Mickiewiczem boril v življenju za »vlado duš«, jo je tedaj dobil v svoje roke ter tako zaslužil, da je bil l. 1927. prepeljan z Montmartra ob bok Mickiewiczzu, ki se v Parizu ni udeležil Słowackega pogreba. Srečala pa sta se v vawelski kraljevski grobnici, kjer sta njuna grobova spomenik dvema »kraljema duha«, ki sta z besedo in lepoto vodila Poljsko v desetletjih največjega poraza in s svojim srcem živila poljskega duha, da ni v peklju ponižanja umrl. Tako so pesniki ustvarjali v duhu novo vizijo Poljske tedaj, ko je ni bilo nikjer drugje več kot samo v srcih Poljakov, trpečih za njo na vseh kontinentih. In prav ta mistična povezanost narodnega in verskoetičnega ideala je najbolj tipična podoba poljske duše, ki živi še sedaj v nerealnem svetu poezije, zamaknjena v slavno preteklost, ki naj bi bila tudi bodočnost. V tej zanesenosti se je tudi Słowackemu izpodmaknila zemlja izpod nog in se je pognal v največjem poletu svojih pesniških kril v sfere, kjer se blesti kot v mavričnih barvah njegova beseda in njegova brušena misel. Toda src se kljub borbenosti zanosa ne dojme in jih ne okrepi. Słowacki je bil pesnik-sanjač, veliki artist, prerok-mistik, o katerem je rekel Chlebowski, da je z bleskom svoje čudovite umetnosti postavil svetopisemski babilonski stolp mističnega zanosa poljske trpeče duše, ki v nadzemskem svetu išče opore za dosego narodne svobode, katero more doseči le napor več pokolenj. In v tej svoji težnji je Słowacki zopet aktualen.

Po smrti »treh največjih« pesnikov pa je vlada duš prešla na slikarje, na Grottgera in Matejko. In ko so Matejki dali tudi simbolno ob njegovem jubileju v roke »žezlo duhovnega vladarja«, ga je sprejel s spominom na Słowackega, ki mu je prvi čaral slikovite vizije poljske stare slave. (Dalje.)

Viri: Dzieła Juliusza Słowackiego, wydanie zupełne w 6. tomach, P. Parylak. — Julius Kleiner: Dzieła T. III (Anhelli), 1922. — J. Słowacki: U Švicarskoj, preveo Julje Benešić, Zagreb 1928, Hrvtska revija br. 1—2. O epu Slow. »U Švicarskoj«. — Lit. zgodivine: Bronisław Chlebowski: Literatura Polska 1795—1905, Lwów, 1923. — Antoni i Mikołaj Mazanowscy: Podręcznik do dziejów Literatury Polskiej, Kraków 1902. — Članki: Dr. Kaz. Korbicki: W stulecie »Anhellego«, Kuryer literacko-naukowy, 1939, nr. 42. — Jan Pietrzycki: Ostatni przyjaciel i ostatnie chwile (KLN, 1939, nr. 14).

Adam Mickiewicz | Ordonova utrdba

Pripovedovanje generalovega adjutanta za časa obleganja Varšave 1. 1831.

Poslovenil T i n e D e b e l j a k

Baterija ni naša streljala... Na topa lafeto povzpnem se, pogledam čez zid — grmelo topov tam nešteto! Valile so sem čez polje moskóvske se artilerije kot morje na široko, ko preko bregov se razlije. Spoznam komandanta med njimi: priteče in s sabljo zakroži, kot ptič eno krilo upogne in svoje vrste zoži: glej, stisnjena pehota vlijè se izpod krila v dolgem, črnem stebrù kot lava blatnoila, nasršena vsa z bajonetov ostmi. Kot ptice-ujede črne zastave nad njimi vodijo v smrt bojne črede. Nasproti njim štrli kot čer, ki val v njo buta, bela, ozka utrdba — Ordónova reduta. Na nji le šest topov — neprestano dimé se žareče, toliko psovka v en hip še gnev iz ust ne izmeče, toliko mén ne gre čez srce, ko obupuje, kolikor bomb in šrapnelov in krogel iz žrel teh se suje...

Glej, tam v sámo sredino stebrà šrapnel je padel kot v vodo lave kos, ves polk je v črnem čadu, iz dima tresne grom, mož vrste razlete se, ogromne prazne lise iz dima zableste se. Tam krogla, čuj, od daleč grozi, srši in vije, renči kot bik pred skokom, vrta, zemljo rije in vseka: kakor kača se skoz gnečo zvija, udarja v prsi, grize, z dihom že ubija; vse groze z dalje videl nisem, a po zvoku, po trupel padanju vem, po zadetih stoku, da prvi kot poslednji s kroglo so predrti, da skozi sred vojské drvel je angel smrti.

Kje kralj je ta, ki trume v klanje to odpravlja?
Bori se z njimi sam? Sam prsi tu nastavlja?
Ne! Pet sto milj od tu prestolnica ga varje,
njegà, o samodržca, ki pol sveta vladar je!

Namršči obrví — na tisoče ‚kibitek‘ odplava;
podpiše: na tisoče mater sinove objokava;
pokima: od Njemna do Chiwe udarja v hrbèt srd bičev.
Po moči, car, brat Bógu, po zlobi brat hudičev!
Ko Turke na Balkanu plašijo tvoji zvoni,
ko liže se poslanstvo pariško ti s pokloni,
Varšava se edina uporno ti krohoče,
na tebe dviga rôko in krono svojo hoče,
Kazimirjev krono, ki si ukral, postavil
na svojo, car, glavó si in vso jo okrvavil!

Car se začudi le: tresó se Peterburžani,
car se zjezi: že mro mu od strahu dvorjani;
car vojakom svojim — Bog in vera, vse je;
car jezen — on: Umrem, da zopet se nasmeje!
Kavkaški han — to moč za pol sveta velika —
pokoren carju je kot vrv v rokah krvnika.

Hura! Hura! Poglej: že blizu utrdbe, že v rove
Moskali skačejo, prav mnogi v svoje grobove;
že mrgoli črnó jih po palisadah belih,
še stolp stoji v sredini, ves žareč v izstreljih,
nad gomazenjem tem je kot metulj v mravljišču,
ko črn roj gre nanj, ki ves je v rdečem blišču,
da potemni ko utrdba zdaj... Poslednje tope
iz položaja vrglo mordà je za okope?
Poslednji je vojak gorečnost v krvi udušil?
Ugasnil žar je stolpa — Moskal je vhod porušil...

Kje puške so? ... Ah, izstrelili v te napade
so več kot pri paradah vseh za knežje vlade.
Zakaj molče zdaj, vem... že večkrat sem peščico
naših videl v borbi s sovražnikov kopico,
vse ure in ure vpijoč samo: Nabij! Izproži!
da dih zastaja jim, napor jim grudi oži,
a častnik še grmi, odpor jim še zvišuje,
s streljánjem vsak od sebe sam zdaj nadaljuje,
brez misli, brez srca, brez čustva... le zažiga
kot stroj vžigalni puško: baše, strelja, dviga

od nog k očesu jo, k nogàm spet, spet k očesu,
dokler mu dlan globoko v torbi ob telesu
ničesar ne dotiplje ... tedaj ga pot oblije ...
nabojev več ne najde ... več puške ne nabije ...
do smrti je izmučen, streljanja sam je žrtev
in ve, da prej, ko ubije sovražnik ga, bo mrtev ...
Tako premišljeval sem — a v tem Moskali prvi
že zlezli so v utrdbo kot na truplo črvi.

Stemni se pred očmi mi, v njih se zasolzi mi —
tedaj pa general v uho spregovori mi.
Oprt na moje rame je gledal z daljnogledom
v okope na utrdbo in za Moskalov sledom,
zavzdihne: »Izgubljena!« in solza gorka hkratu
mu kane iz oči, a meni de: »Prijatelj!
oči so tvoje mlade boljše od daljnogleda,
glej tja! Poznaš Orдона?« »General, seveda!
Tam stal doslej je vedno ... s topom streljal divje ...
ne vidim ga ... dobim ga ... že vidim: v dim se skrila je ...
Naj dim še bolj bil črn in gost je, kolikrat
sem videl ga iz njega vojakom ukazovati ...
spet vidim ga ... rokó zrem ... dvignjeno, grozečo,
kot bliskavico rdečo ... o! s prižgano svečo!
Zdaj ga vjemó ... pogine ... ne, h kleti se pomika!« ...
»Dobro!« general dé, »ne bo jim dal smodnika!«
V tem blisk in dim ... tišina ... pok kot tisoč treskov ...

V zrak bruhal je ves stolp, temno je od razneskov,
topovi odskočili, cevi leté razklane,
osišča se vrté, in lunte, že zažgane,
v ponvice niso našle ... črn se dim pognal je
naravnost k nam, in z gostim oblakom nas obdal je,
nič nismo videli, le vžiganje šrapnelov,
počasi dim se redčil, dež padal je izstrelov,
pogledam na utrdbo ... obzidje in okopi,
topovi, naših četa in sovragov tropi,
vse prešlo kot sen je ... le kup prsti in ila,
razdrta razvalina vsem skupna je gomila,
teh, ki branili so, in teh, ki jo napali ...

prvikrat zdaj v tihem miru so zaspali . . .
Če Moskalu rekel car bi: Vstani! — Duša
ruska prvokrat zdaj carja ne posluša . . .
Na stotine mrličev . . . mrtvo njih ime je . . .
Kje duše so? Ne vem . . . Ordonova vem, kje je . . .
On bo patron trdnjav! Ker delo uničitve
v zadevi dobri sveto kot delo je ustvaritve,
Bog rekel »Bodi!« je, On tudi »Izgini!« pravi!

Ko vera in svoboda ne bosta več v veljavi,
ko zemljo despotizem, ponašanje naduto
obsede kot sovražnik Ordonovo reduto,
zločinskim zmagovalcem v kazen Bog z vso srdbo
v zrak zemljó požene kot Ordon utrdbo!

Jože Krivec | Dom med goricami

3.

Počasi je prihajala to leto pomlad. Najprej se je pokazala ob robu gozda na leskovih vejicah, nato pa na lazuh, kjer je privabila na tisoče rumenih trobentic iz sveže zemlje. Po grabah so neprestano šumeli umazani potoki, ki so se zbirali z vseh pobočij. Zadnje krpe snega so izginjale po grabah in gozdovih, kjer je bila večna senca. Tja se je priselila pomlad mnogo pozneje, ko so se že po vrhovih napele prve črešnje. Zemlja v goricah je bila še mehka, da se je pacala in pod nogami globoko vgrezala. Ljudje so capljali po njej in hoteli rezati trsje. Pa se še ni dalo. Le na prav sončnih straneh so mogli prebiti na dan nekaj ur, dokler jih ni mrzli severni veter pregnal. Od ene strani je grelo sonce, od druge pa je pihal sever, da so si ljudje hukali toplo sapo v roke in se tožili: »Bog ve, kdaj bo spet topleje? Večna zima. Smo se zavrteli čisto na sever ali kako?«

Tumpovko je noga bolela vedno bolj. Rana se ji je širila na vse strani in nekega dne so opazili, da ji je začela postajati modra kot sliva, ki zori. Bolečin ni mogla več v miru prenašati. Znašala se je nad tem in onim, če ni bilo kaj prav. Vlačila se je okrog hiše in na obolelo nogo je krumpala.

»Kaj, če bi šli v bolnico, mati?« jo nagovori nekega dne sin Franček, ko sta se srečala pred hišo.

»Kaj? Kaj? V bolnico? — Rajši danes umrem. Si slišal, kaj so delali s Hrgačevim Blažekom? Skoraj eno leto je bil notri, dvakrat so ga operirali, nazadnje pa dejali, da ni pomoči. To niso zdravniki! Slabši so kot mesarji!«

»Mogoče bi vam pa le pomagali!«

»Ne! Ne grem, pa konec! V bolnico pa ne!« je zatrjevala odločno Tumpovka.

»Kakor hočete!« je dejal in se odvlekel proti gorici.

Gorica je ležala malo vstran od hiše. Na vrhu ob cesti je stala klet s prešo, vse pod eno streho. Bog ve, koliko let je že stala ta bajta na vrhu. Zgrajena je bila iz hrastovih brun, debelih za dober pedenj in še več, da bi jih tat ne mogel prežagati ali vreči drugo z drugega. Prag, preko katerega se je šlo v nadzemeljsko klet, je bil visok čez pol metra. Visoko je bilo treba dvigniti noge, da si prišel noter. Pa še previden si moral biti. Če se človek ni sklonil vsaj za polovico svoje višine, je zadel z glavo ob tram, da se mu je zaiskrilo v glavi. Potem si je lahko lizal svoje skrhane zobe. Taki so vhodi v teh starih lesenih bajtah, ki jih je postavil še prastari rod. Kdo ve, ali so bili ti ljudje tako majhni, ali pa so naredili nizka vrata zaradi varnosti?

Zunaj je bila Tumpova klet zmazana z blatom in pobeljena. Človek bi mislil, da je hiša, čeprav ni bilo opaziti oken. Poleg je bila stiskalnica. Streha je izgubila že pol slame. Nad stiskalnico so zijale velike luknje, da je teklo ob dežju in pozimi skozi. Poleti pa so se po zaprašenem prešpanu sprehajale raztrgane sončne krpe. Nihče se ni spomnil, da bi to popravil.

Nad kletjo je bil pod iz desk, na katere so nametali sena. Zaradi tega je bila klet pozimi toplejša in varnejša pred tatovi.

Že leta in leta je Tumpa postajal pred kletjo in računal. Neprestano je meril z očmi prostor okrog nje. Seveda je rad zavil tudi vanjo. To mu je prihajalo že v kri in navado. Ko sta se neko nedeljo popoldne napila z oskrbnikom graščinskih goric, mu je Tumpa razlagal:

»Tu bo drugo leto stala večja klet. Samo to vino bi še rad prodal, da bi spravil kaj več denarja. Dal jo bom izkopati v zemljo, da ne bo tako nevarno pred tatovi in pred ognjem. Nad njo pa bo majhna sobica s pečjo, kjer bom lahko vsaj včasih zakuril in si zagrel prezeble ude. Vse to bom dal napraviti, da se ne bodo tisti, ki pridejo za menoj, spotikali ob mojem imenu.«

»Prav imaš! Boš vsaj mirno zapustil vse onemu, ki ti bo najbolj pri srcu,« je pritrdil oskrbnik.

»V mislih že vidim naprej, kako bo. Že davno sem jo mislil postaviti, pa je vedno prišlo kaj vmes.«

Čez nekaj dni so Tumpovko vendar pregovorili, da je šla v bolnico. Potem je Mica prevzela vse gospodinjstvo v svoje roke. Fefka je hodila na delo in se vračala pozno zvečer domov. Franček in oče sta obrezala trsje.

Franček je zadnje čase postajal nestrpen in nezadovoljen doma. Oče se je vsak dan nacedil dobre vinske kapljice in nergal za vsako najmanjšo stvar. Nihče si ga ni upal zavriniti in mu oporekati. Prej se ga je lotila včasih žena, a je le malo zaleglo. Zdaj pa je delal po svoji glavi in se brigal v glavnem le za vino.

»Vino je moje in ga popijem, kolikor hočem! Ti pa delaj, ko si mlad!«

V goricaah so začeli kopati. Fefka je vsak dan dala na ramo motiko in šla na dêro.

Delo je bilo težko. Kjer koli so začeli kopati, povsod je bila ilovica sesedana kakor cement. Celi kosi so se krhali, da so jih morali nasekavati. Fefka še ni bila v pravi moči. Iz njenih šestnajstih let se ni dalo iztisniti moči za velike napore. Toliko da je po vsej sili kopala svoj del in ni zaostajala. Proti večeru se je že vsa utrudila, da bi se vrgla na zemljo in jo grizla od onemoglosti.

»Joj, kako sem že slaba!« je potožila včasih proti večeru. Ure pa so se vlekle kot gosta in umazana voda v potoku po grabi in ni jih hotelo nikoli biti konec.

»To še ni nič!« so jo starejše ženske zavračale. »Ko boš čez trideset let garala na tej zemlji kot jaz, potem boš res izmučena. Zdi se mi, kakor bi bila zrasla iz te zemlje, toliko sem je že preobrnila. Leto za letom brskam po njej, kakor bi namenila večno živeti.«

»Težko je! Toliko jaz ne bom vzdržala!« zmaje Fefka z glavo.

»Dekle! Nič se ne boj! To ti bo prišlo kot v kri. Težko se ti zdi samo zdaj v začetku, pozneje ti bodo roke kar same držale za motiko. To vse preide v kri!« ji odvrne suha in slabotna viničarka.

»Zakaj si niste v mladih letih kako pomagali?« vpraša Fefka.

»Ljuba moja, to ne gre kar tako. Vi imate zemljo doma, imate hišo, gorico, pri nas pa vsega tega ni bilo. Ti boš mogoče še kdaj bogata, mi še misliti ne smemo na to. Osmero otrok nas je bilo in rasli smo ob viničarskem kruhu. Kot naši starši smo postali tudi mi viničarji. Taka je zapoved v krvi in potrebi in se ne da pomagati. Taka je usoda nas Haložanov,« ji razlaga viničarka.

Tako je Fefka spoznala, da so tudi ti ljudje morali ostati na tej trdi ilovnati zemlji in se je navaditi kakor sonca, ki vzhaja in zahaja. Danes nič več dosti ne hrepenijo po sreči. Kje naj bi jo vendar dosegli? Sanje, ki so jih v mladih letih še nosili s seboj, so se razblinile v trdem delu. Navadili so se vsega: trpljenja, stradanja in zaničevanja. Ni jih mogla doleteti več nobena velika muka: na vse so bili pripravljeni.

Tudi doma so kopali sami. Redke so bile besede, ki so jih drug drugemu ponujali. Le Mica in Fefa sta še tu pa tam kaj poklepetali, Franček pa je tuhtal sam pri sebi. V njem so se razpredali novi načrti, ki se jim je predajal dan za dnem bolj. V mislih se je zatekal v mesto, kjer bi bil prost in bi se izognil vsemu. Doma pa se nikamor ne premakne naprej. On pa bi hotel nekaj postati, da bi ne bil večno priklenjen na ta kos njive in vinograda, o katerem še ne ve, če bo njegov in kdaj. Ko bo že star in mu ne bo nič več zanj.

Oče je ves dan hodil od njega do Fefke in od Fefke do Mice, se ob vsakega obregnil, da ne dela prav. Franček pa se ni dal učiti vsake malenkosti.

Ko vendar oče ni nehal, ga je sin nahrulil: »Ne brundajte vedno! Rajši se lotite kakega dela, če imate tako spočite roke kot jezik!«

To je očeta dvignilo. Ni bil vaje, da mu lastni sin brusi take besede. Njega so morali vsi spoštovati in ga ubogati. Zardel je in se zagnal proti njemu s kolom, ki ga je imel v roki. Fefka in Mica sta kriknili. Franček je odskočil in ozmerjal očeta v obraz s pijanim razbojnikom.

»Boš že videl, kdo je pijani razbojnik! Naučim te pokorščine. Če se je pri vojakihi nisi naučil, pa se je boš pri meni. Misliš, da sem tvoj pes! Poberi se od hiše in drugje počenjaj svoje manire. Tu jih ne boš, dokler bom jaz gospodar! In to bom še dolgo. Ti, zelenec!«

Oče je začel vpiti, da se je čulo na drugi breg in so se ljudje zbirali in poslušali. Mica in Fefka sta kopali naprej in trepetali zase. Franček pa je zbežal po lazju v grabo.

»Saj ni svet s plotom ograjen, da bi moral biti večno doma!« je govoril sam s seboj in krčevito stiskal pesti.

Po tisti noči, ki jo je Franček skrivaj prespal v krmu na kolarnici, je izginil. Nikomur ni povedal, kam gre. Viničarji so videli, kako jo je zgodaj zjutraj, ko se je komaj danilo, mahal po cesti mimo njihovih hiš. Tako je odšel in vsaka sled za njim je zmanjkala.

Tumpa pa se je streznil in ga je bilo sram. »Ženo imam v bolnišnici, zdaj je zaradi mene odšel še sin,« si je mislil. »Kaj hočem? Zdaj je šel! Nekoč se bo spet vrnil in bo rad prestopil prag domače hiše. Pretepel bi ga bil lahko, le od hiše bi ga ne bil smel pognati. Čeprav je nizka in uboga, vendar smo se pretolkli vsi pod njeno streho.« Potem pa mu je padlo v glavo: »Nekega dne pa bo zvalila cesta morda še katero izmed deklet in tako se mi bodo speljali kakor ptiči iz gnezda. Mi stari smo le dobri, dokler dajemo. Kdo se zmeni pozneje zate in te še spoštuje? Niti lastnega otroka ne smeš pokregati, pa se že pritožuje, da ga črtiš in goniš od hiše. Nekoč pa se bodo spet oglasili, ko boš zaprl trudne oči. Tedaj se bodo zbrali, da pograbiijo, kar je ostalo.«

»Pa naj se razkropijo, če jih tako miče v svet! Če sem že toliko zemlje premlél in preobrníl, bom še ta leta vzdržal!« je odločil kratko Tumpa in stopil pred klet.

Ko so opravili glavno delo, je šla Mica v mesto, da bi pogledala k materi. Naložila si je poln ceker kruha, suhih sliv in vina. Vlekla ji je, da ji ne bi dejala: »Zavlekli ste me v bolnišnico in me pustite samo!«

Zvečer se je vrnila čudno poparjena.

»Kako je?« jo je vprašala Fefka od daleč.

Mica je sklonila glavo. Težko ji je bilo govoriti. Končno ji je vendar zjecljala po tihem: »Nogo so ji odrezali.«

Fefka je obstala in planila v jok. Oklenila se je Mice, kakor bi ji zmanjkalo moči. Mico, ki se je hotela obvladati in tolažiti Fefko, je prav tako prevzelo z vso silo. Ihteli sta obe. Mica je videla vso nesrečo, ki je padla na hišo. In najbolj revna in pomoči potrebna bo mati, ki ne bo mogla hoditi. Ali samo ob bergli. Pred očmi ji je lebdel še vedno izmučen materin pogled, ki je tožil in tolažil, a obenem čudno globoko prodiral in izpraševal, kako je doma. Doma je zdaj samo jok. In kaj šele pride?

Ko je prišel oče domov in mu je povedala, je obstal kakor okamenel. Iz sebe ni mogel spraviti besede. Obrnil se je in prav tako brez besede odšel. Ko se je vrnil, so govorili ves večer samo še o tem. Mati se jim je smilila.

Oče že ni hotel več poslušati. Odkrevsal je v klet. Dekleti sta se spogledali. Vedeli sta, da se bo spet napil. Nobena ni upala črhniti besede. Molče sta se odpravili spat.

Slekli sta se in legli. Nad njima je ležalo nekaj mučnega. Sami sta bili v vsej hiši. Morali sta poslušati, kdaj se bo privlekel oče, da mu bosta odprli. Ko sta pomislili na očeta, sta videli tudi Frančka, ki zdaj tava Bog ve kje in išče službe.

»Počasi bom morala še jaz od hiše,« je vzdihnila Mica.

»Kako to misliš?« se začudi Fefka.

»Težko ti povem, Fefka. Mučna stvar je! Bolje, da molčim!«

»Ne, saj meni lahko vse poveš. Saj me poznaš!« jo tolaži Fefka. Okrenila se je k Mici in jo prijela za roko. Čutila je do nje neko toplo sočutje, ki se je med njima pokazalo le redkokdaj. Zdaj, ko je videla, da leži na Mici nekaj velikega, ji je bila čisto blizu.

»Od kolin sem se že vleče. Pa sem mislila, da ne bo res. Vendar čutim, da bo prav tisto, česar sem se tako bala!« ji s strahom pove Mica.

Obrne se k zidu, kakor bi se bala, da ji Fefka vidi zardeli obraz in bere iz njega vso zatajeno trpljenje zadnjih dni. Zunaj pa je sanjala aprilaska noč in tih vetrič je razganjal popje drevja. Od natona pod oknom pa je prihajal vonj po rumenem drenovem cvetju.

Fefka jo je pogledala, Mica pa je samo zaihtela.

Fefka ni nič več izpraševala. Vedela je dovolj. Vse ji je bilo jasno. Tudi to, zakaj ni Lojzek zadnje čase več tolíkokrat prišel pod okno in zakaj je stala Mica večkrat na samem topo zamišljena. V njej se je dramilo novo življenje.

Zunaj je prav tedaj zabrundal oče in udaril s pestjo po vratih, da so zaškripala.

»Napravite, kakor hočete! Nobenega ne bom držal nazaj!« je momljal in se opotekel. Zagnal se je v hišo in se zvalil na posteljo. Za njim je smrdelo po vinu in žganju.

4.

V sredini maja so pripeljali Tumpovko iz bolnice. Rana, kjer so ji odžagali nogo, se je napol zacelila. Po berglah se je zibala proti hiši. Fefka in Mica sta ji pomagali do podstenja. Tam sta jo posadili na stol, da je mogla sedeti in zreti v Kokolov breg, ki je bil ves v cvetju in zelenju. Trava je bila že precej visoka, gorice so se odele v zelenje, le sivo kolje je še tu pa tam molelo kvišku.

»Kako lepo je zdaj tu! Nisem mogla ostati več v mestu, ne v bolnici. Tu je življenje in lepota, tam pa vidiš samo zidovje in čuješ samo stokanje,« je zmajevala z glavo.

»No, zdaj si le prišla!« je dejal Tumpa, ki se je privlekel z gorice. Skoraj se je zavalila s stola, ko je hotela vstati in stopiti k njemu. Spozabila se je bila, da ima samo eno nogo.

»Odkar te ni, je bilo doma vse prazno. Še Franček se je odvlekel od hiše, ker ni hotel več ubogati in delati, kakor sem jaz hotel,« je poštožil Tumpa.

Mica in Fefka sta se spogledali. Mica je hotela zavriniti očeta, pa je rajši pogoltnila besedo. Stopila je nekaj korakov proč, se naslonila na slivo in gledala v grabo. Tumpovka pa jo je nekajkrat zaporedoma premotrila od vrha do nog. Nekaj se ji z njo ni zdelo v redu. Mica je postajala zadnje čase tiha in že v bolnici, ko jo je prišla obiskat, se je kam zagledala, dokler je ni Tumpovka z vprašanjem zdramila iz sanjavosti.

»Pojdita zdaj! Gotovo je na ložini dosti dela. Jaz bom tu malo posedela,« je dejala Tumpovka dekletoma.

Odmaknili sta se za ogel in Tumpa je stopil bliže, da bi se pomenkoval z ženo. Saj je minilo precej časa, odkar se nista videla. Potožila mu je vse bolečine, odkar nista bila skupaj. Opisala vsak dan posebej. On pa je samo pritrjeval. Vesel je bil, da se je vrnila, čeprav sta se prej pogosto sporekla. Povedal je še on svoje, kaj je doma, kaj

pri sosedih in kaj namerava napraviti z vinom, ki je njegov največji pridelek.

»Misliš, da se ne bi izplačalo, če bi napravili vinotoč?« je dejal in malo počakal, da bi dobil odgovor. Tumpovka pa je imela še drugo stvar v mislih in je to skoraj preslišala.

»Zdaj bi šlo! Vroče bo in ljudje bodo težko delali. Doma pa nima skoraj nihče več pijače. Brez pijače pa človek težko kosi in škropi. Mislim, da bi zdaj šlo,« je dejal ženi. Na vse drugo je pozabil, hotel je spraviti le vino v denar. V bolnici ga je čakal dolg in popravil je bilo na vseh koncih polno. Še premalo bo dobil.

»Pa kdo bo večno stal v kleti in čakal ljudi!« je dejala žena.

»Če ne bom jaz, boš pa ti; saj kaj drugega boš težko delala. Tam boš že sedela in točila, če bo kdo prišel.«

Spet je pomolčal in na tihem računal.

»Šest sto litrov bi ga stočil, če bi šlo. — Zdaj bi moral začeti, če me kdo drugi prehitil, je z menoj konec.«

»Ali bi ne bilo boljše, če bi ga skupaj prodal, kakor pa da boš imel s stvarjo skrbi? S tem bo mnogo jeze in nevšečnosti. Marsikdo bo pil in nič plačal. Kaj mu potem moreš? Eden takšnih je Ivančič. Saj veš, da ne moreš viničarju ničesar vzeti. Prazen trebuh lahko dobiš, da mu ga napolniš. Izpil bi pa menda, če bi sama peklenska kača čepela na vinu.«

»To je vse res. Ali glej: računaj! Kupci mi ponujajo zanj dva dinarja. Največ dva in pol. Kaj hočeš s tem? Če pa ga sam nastavim po štiri ali pet — in to menda ni predrago — mi vendar pride na tri dinarje in še nekaj čez. Razen tega ga lahko človek včasih poleg koga še kak kozarček srkne. Zdi se mi, da bi bilo kljub temu boljše, če ga točim sam.«

»Kaj pa plačila? Takse, koleki in ne vem kaj še vse drugo?« ga opozori stara.

»To sem že odračunal. — Če tega ne bi bilo, bi še šlo. Če ni to krivica, potem je sploh ni na svetu: svojo krpo vinograda imaš. Ko je dobra letina, prideláš komaj toliko, da se rešuješ iz dolgov in za silo oblečeš. In od te zlate kapljice, od te malenkosti, ki si jo sam s krvavimi žulji pridelal in zanjo trpel od pomladi do jeseni, moraš plačati še takso, če jo hočeš stočiti doma. Vino moraš dati skoraj zastonj — dva ali tri dinarje, kaj je vendar to v primeri s stroški in z delom, ki si ga imel vse leto — povrhu tega pa še takse v denarju! Ta je pa lepa!«

»Je že tako urejeno na svetu!« ga tolaži žena.

»Kaj tako urejeno! Potem naj bo še to urejeno: ko boš potreboval denar za galico in apno, za kolje in gnoj, ko bo treba kopati in drugo delati, naj pridejo še takrat tisti ljudje, ki jim plačujemo in pomagajo. Samo takrat te poznajo, ko kaj imaš!«

»Ne bodi no tak! Prej pa so bile druge težave,« pravi žena.

»Saj vem, ali o tem ni vredno govoriti, ker ne bi bilo nič boljše,« se odhrklja Tumpa.

»Naredi, da bo prav!« se nasmehne žena. Sama je čutila, da se je zdaj njena veljava pri hiši zelo zmanjšala, zato mu je kar prepustila vodstvo gospodarstva.

»Frančka bi zdaj rabil doma, pa se je potegnil. Misli, da bo drugje živel brez dela. Le naj poskusi. Saj je dovolj star.«

»Že, že! Ali tudi to ni bilo lepo, da si ga hotel napasti s kolom. Saj ti je vedno pridno delal. Kaj pa se napiješ, da potem ne veš, kaj delaš!«

O, Tumpovka je vedela, da se vsako zagovarjanje otrok grenko poplača. Hudo je, hudo. Če bo to res, kar se ji zdi in kar misli o Mici, potem bo to prvo tako plačilo. Zdaj je spoznala, da bi res bilo bolje potegniti z možem, kakor pa hoditi svoja pota. Vedno je zagovarjala otroke, posebno Mico, ko je začela hoditi z Lojzkom. Stari se je dan za dnem kregal in jo hotel pretepati, ona pa tega ni pustila in jo je opravičevala: »Nekaj pa vendar mora imeti od mladosti. Saj ve, kaj dela!«

Zdaj bo prišla za to kazen. In ta kazen bo hujša za mater kakor za Mico. Če bi jo bila vsakokrat ozmerjala in ne branila pred očetom, bi bilo drugače.

»Mogoče pa le ni res? Sem se zmotila. Da bi le bilo tako!« je dejala sama pri sebi, da jo je mož poškilil in se čudil njenemu šepetanju.

»Kaj si se zmotila? Saj sem jaz prav računal. Popoldne grem k financarjem, da bom prijavil vino in uredil vse potrebno. Nič več ne bom čakal,« je dejal in se odvrnil za hišo klicat Mico, da bi pripravila južino.

»Kaj na Mici nisi zadnje čase ničesar opazil?« ga je vprašala Tumpovka, ko se je spet vrnil.

»Kaj bi vendar opazil? Misliš, da sem imel časa za opazovanje? Delati je bilo treba, saj od tega živimo!« je odvrnil trdo.

»Meni pa se zdi, da nekaj ni v redu z njo. Samo poglej jo!«

Mica je prišla vsa zasopla in držala roke pod predpasnikom. Oba sta jo premerila z očmi, da je zardela in je s hitrimi koraki odšla v kuhinjo. Skoraj se je razjokala.

»Ah! Bog se usmili! Zdaj bo izbruhnilo, da ne bo moči prestat. Oče bo vse zapodil od hiše,« je dejala, ko je vlekla črn pisker iz peči.

Zadnji teden ni našla nikjer miru. Vznemirjalo jo je, če jo je kdo meril z očmi po telesu. Zdelo se ji je, da je vsakemu jasno, kaj se je z njo zgodilo, in da ne more več tega skriti. Njene oči so begale tako plaho in proseče po ljudeh, s katerimi je prišla skupaj, kakor bi prosile,

naj je ne izdajajo. Ali to ni bilo najhujše. Tisto je še čakalo. Oče bo zbesnel, še mati jo bo zasovražila. Vrgli jo bodo čez prag in ozmerjali z najhujšimi psovki. Potem bo večno zbadanje in spotikanje.

»Moj Bog!«

»Boš skoraj prinesla?« je kričal oče iz hiše, ki je že čakal za mizo z žlico v roki na južino.

Molče je postavila skledo na mizo in stopila k materi.

»Mica, kako je s teboj?« jo je tiho vprašala mati. Prijela jo je za roko, kakor bi se bala, da ji bo zbežala.

Mica se je stresla po vsem životu. Kri ji je zalila obraz. Zdelo se ji je, da jo je potlačil k tlom težek kamen. Zdaj je prišel trenutek, ki se ga je tako bala. Ni vedela, kaj naj bi odgovorila. Tajiti ni mogla več.

»Nisem sama kriva!« je dejala in topo zapičila pogled v tla. Izmaknila se je materi iz rok in bežala na ložino. Predpasnik si je pokrila čez objokani obraz in tulila po bregu navzdol, da jo je Fefka s strahom gledala.

»Kaj nisi sama kriva! Ali sem mogoče jaz!« je kričala mati in mahala z rokami, kakor bi jo hotela potegniti nazaj.

Stari je prikrevsal iz hiše z žlico v roki.

»Kaj je? Kaj je bilo?«

»Ne vprašuj me! Saj sem ti rekla, da ni v redu z njo. Spečala se je! Zdaj pa imaš vraga!« je rohnela, da so ji sline pršile iz ust.

V skoku se je pognal za Mico proti ložini. V desni je še držal žlico in mahal z njo kot z nožem.

Fefka je zagledala očeta, ki je hitel čez ložino v grabo. Po debelem grudju je skakal in krilil z rokami in vpil.

»Bežive, Mica!«

Obe sta zavili v gozd za hišo. Hiteli sta, kar so ju nesle noge, da bi se skrili pred pobesnelim očetom. Jokali sta. Že se je hotela Mica ustaviti. Počakala bi bila očeta, naj napravi z njo, kar hoče. Fefka pa jo je sunila naprej in spet sta dirjali med drevesi. Počenili sta že daleč stran v praprot in prisluškovali. Še vedno je prodrla do njenih ušes očetova jeza:

»Vlačuga!«

Mica je ihtela in se vsa zmedena naslonila na Fefko.

Čez precej časa sta odšli na ložino. Očeta še ni bilo doma. Mati pa se je neprenehoma usekavala od joka in Mica se je bala, da bi je v kakem kotu ne naklestila kot otroka.

»Ta sramota! Moj Bog! Kaj si naredila?« jo je oštevala.

Na tihem pa si je očitala, da je sama vsega kriva, ker jo je zagovarjala pred očetom. Pa kaj je mogla zdaj za to! Otroka bo treba zibati

in odgojiti. Mica pa bo delala na ložini, v gorici, na lazcu in vodila gospodinjstvo kakor do zdaj. Življenje bo moralo iti po pravem tiru naprej!

Zbolela jo je v nogi, da se je oprijela in vzdihnila. Pri tem pa jo je toplo presunilo ob srcu:

»Bom pa za pesterno.«

(Dalje.)

Severin Šali | Nočna pesem

Dnevne luči so umrle,
vetri v daljo odhiteli,
rože čaše so zaprle,
čutiš: ptiči so odpeli.

Vas je na zeleni dlani,
kakor senca iz skrivnosti.
Zvezda utrinja se, ob strani
nama pada v globokosti.

Gore v dalji so koprena,
ptič molče hiti nad brezni.
Noč drhteče ko antena,
čas je rojstva in ljubezni.

Vse od čudnih tajn je živo:
kamen, roža, zemlja, trava,
veter diha v gozd in njivo,
v strunah klasja pritrkava.

Mesečina nate sije,
sence so ves kraj pretkale.
Dvoje src nemirno bije,
ure naju so čakale.

Z roko mi oči zasloni,
vodi me na pot med vrta,
Tam mi vtrgaj in pokloni
cvet življenja ali smrti.

Ivan Grafenauer | Zamorci in zamorske deklice v narodnih legendah

3. Jezus vrtnar in ajdovska deklica.

Še bolj kakor legenda o Mariji, ptičici in zamorski deklici je trpela spo razpevanju (krčenju in pritikanju) legendarna narodna pesem o »Jezusu vrtnarju in ajdovski deklici« (SNP, št. 500—518.). Razširjena je bila kakor ona druga legenda po vseh slovenskih pokrajinah, po Goriškem (SNP, št. 500—506.), po Kranjskem (SNP, št. 507—513.), po Štajerskem (SNP, št. 514—518.) in Koroškem (glej Majarjevo op. pri SNP, št. 514., da se poje tudi pri Sv. Škocijanu na Koroškem).

Da dobimo kolikor toliko zadovoljivo sliko o pravi vsebini te legende, si hočemo ogledati dve izmed najboljše ohranjenih inčic, prvo iznad Gorice v zapisu M. Trnovca (št. 500.), drugo iz Kranjske gore v Rabičevem zapisu (št. 507.):

(Iznad Gorice.)

Leži, leži no polje,
to polje ajdovsko,
na sredi polja vrtič,
ti vrtič ograjen.

5 Okol vrta hodi dekle,
to dekle ajdovsko,
praû milo se ozira,
da b vidlo Ježoša.

10 Ježoš po vrta hodi,
po vrt ograjenem,
motiko v rokû nosi,
ko rože da b sadiû.

Še tamki ga zagleda
na sredi vrtiča.

15 Praû lepo ga zavpraša
to dekle ajdusko:
»Al si kak purgar vrtnar,
al rožice sadiš?«

20 »Jest nisem purgar vrtnar,
tud rožic ne sadim,
tem bozim pot popravljem
prot raju nebeškem.«

(Iz Kranjske gore.)

Leži, leži tam polje,
oj polje širano,
na polju stoji vrtec,
oj vrtec ograjen.

5 Po vrtu hodi dekla,
oj dekla ajdovska,
okoli se ozira,
da b vidla Jezusa.

10 Jezus po vrtu hodi,
ko bi kak vrtnar bil,
na rami otko nosi,
ko b rožice sadil.

Tako ga je prašala
pa dekla ajdovska:
15 »Jezus, al si ti vrtnar,
al rožice sadiš?«

20 »Jaz nisem noben vrtnar,
tud rožic ne sadim,
pot dušam nakopavam
prot raju svetemu.

»Če ti dušam pot perpravleš,
perpravi je tud men!«

Kdor če po nji hoditi,
mora čistó srcé imét,
kakor ga ima dete,
k je včeraj krščeno.««

25 Takó mu rekla dekla,
je dekla ajdovska:
»Nakoplji jo še moji
prot raju svetemu!«

Jezus ji pot nakoplje
30 prot raju svetemu,
ker bila kakor dete
je čistega srcá.

Pesem take vsebine je znana tudi Nemcem. Achim v. Arnim in Klemens Brentano sta objavila v Des Knaben Wunderhorn (v Reclamovi izdaji, str. 14—15) po starem letaku (fliegendes Blatt) iz Kölna pesem »Des Sultans Töchterlein und der Meister der Blumen«:³¹

³¹ Nemška pesem se glasi:

Der Sultan hat ein Töchterlein,
Die war früh aufgestanden,
Wohl um zu pflücken die Blümelein
in ihres Vaters Garten.

Da sie die schönen Blümelein
So glänzen sah im Taue,
Wer mug der Blümlein Meister sein,
Gedachte die Jungfraue.

Er muß ein großer Meister sein,
Ein Herr von großen Werten,
Der da die schönen Blümelein
Läßt wachsen aus der Erden.

Ich hab ihn tief im Herzen lieb,
O dürft ich ihn anschauen!
Gern ließ ich meines Vaters Reich
und wollt sein Gärtlein bauen.

Da kam zu ihr um Mitternacht
ein heller Mann gegangen,
»Tu auf, tu auf, viel schöne Magd,
Mit Lieb bin ich umfangen.«

Und schnell die Magd ihr Bettlein
ließ,
Zum Fenster tät sie gehen,
Sah Jesum ihr viel schönes Lieb
so herrlich vor sich stehen.

Sie öffnet ihm voll Freudigkeit,
Sie neigt sich tief zur Erden,
Und bot ihm freundlich gute Zeit
mit sittsamen Geberden.

»Woher, woher, o Jüngling schön?
In meines Vaters Reichen
Mag keiner dir zu Seite gehn,
Sich keiner dir vergleichen.«

»»Viel schöne Magd, du dachtest
mein,
um dich bin ich gekommen
Aus meines Vaters Königreich,
Ich bin der Meister der Blumen.««

»O Herr, o Herr, wie weit, wie weit
Ist's zu des Vaters Garten?
Dort möcht ich wohl in Ewigkeit
Der schönen Blumen warten.«

»»Mein Garten liegt in Ewigkeit
Und noch viel tausend Meilen,
Da will ich dir zum Brautgeschmeid
Ein Kränzlein rot erteilen.««

Da nahm er von dem Finger sein
Ein' Ring von Sonnengolde
Und fragt, ob Sultans Töchterlein
Sein Bräutlein werden wollte.

Sultanova hčerka gre zjutraj zgodaj na očetov vrt rožic trgat. / Ob pogledu na to lepoto si misli, kdo bi bil cvetlicam Gospodar; / kdor rožicam rast daje, da mora biti velik Gospod. / »Rada ga imam; ko bi ga spoznala, bi pustila očetovo cesarstvo in gojila Njegov vrt.« / Ob polnoči pride svetel mož pod njeno okno in jo pokliče, naj odpre. / Hitro vstane in, ko zagleda Jezusa v vsej njegovi lepoti, / mu vesela odpre in se mu globoko pokloni: / »Od kod prihajaš, lepi mladenič? V vsem cesarstvu tebi enakega ni.« / »Name si mislila, lepo dekle, in prišel sem iz Očetnega kraljestva k tebi, cvetlicam Gospodar.« / »O Gospod, je li daleč do tvojega Očetnega vrta? Rada bi tam cvetlicam stregla.« / »Moj vrt je daleč tam v večnosti in še tisoč milj dalje. Tam ti k poročnemu nakitu še venec rdeč podarim.« / Vzame s prsta prstan iz sončnega zlata in vpraša cesarično, če hoče biti mu nevestica. / In ko pritrdi, mu rane zakrvave: »O dragi, kako ti krvavi srce, kako ti rože na rokah cveto!« / »Srce moje, zate se srce mi je zrdečilo, zate krvave rože nosim. Utrgal sem jih v smrti zate, ko sem srčno kri pretil. / Oče kliče, pripravi se, nevesta, že davno moja si.« — V Jezusovo ljubezen zaupala, venec ji je spleten.

Po zunanji zgodbi se ta nemška pesem z našo narodno legendo docela sklada. Tudi duhovna vsebina in simbolika je obema pesmama v bistvu ista: Kristus, ki je duši Rešitelj in Zveličar.

Velika pa je razlika v pesniškem izoblikovanju te duhovne simbolike. Slovenska narodna pesem ji je dala obliko preproste zgodbe: Kristus je vrtnar, ki duše v nebesa presaja. Človeška duša (ajdovska deklica), po naravi krščanska, že iz lepote stvarstva spozna Boga in ga ljubi. Ljubezen do Boga pa je duši življenje: vrtnar Jezus jo poišče in presadi v nebo. To je simbolika klasične krščanske mistike, razumljiva vsakemu človeku, tudi preprostemu človeškemu srcu, tudi neizobraženemu ljudstvu. Nemška pesem pa se bliža že tistemu pravcu mistike, ki dušo kot nevesto Kristusovo predstavlja kakor ljubavno razmerje med ženinom in nevesto, in to (po zgledu Visoke pesmi) prav v oblikah strastnega ljubavnega razmerja; to bi ustrezalo poznejši dobi srednjeveške mistike, nekako 15. stoletja. Tedaj se je ta ljubavna mistika, združena z mistiko krvavečih Kristusovih ran, tu in tam razbohotila kar v nekak zagaten, nezdrav misticizem, da od njega človeku kar vroče postaja.³² Zdi se mi, da to ni prvotna

Und da sie ihm die Liebe bot,
Sein Wunden sich ergossen:
»O Lieb, wie ist dein Herz so rot,
Dein Hände tragen Rosen.«

»Mein Herz, das ist um dich so rot,
Für dich trag ich die Rosen,
Ich brach sie dir im Liebestod,
Als ich mein Blut vergossen.

Mein Vater ruft, nun schürz dich, Braut,
Ich hab dich längst erfochten.«
Sie hat auf Jesus Lieb vertraut,
Ihr Kränzlein war geflochten.

³² O krvavih in ljubavnih fantazijah takih histeričnih misticistov obojega spola gl. Veith, Volksfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter, Freiburg i. Br. 1936, Herder & Co., str. 58.

oblika legende; tej je slovenska pesem — čeprav se ni dobro ohranila — s svojo preprostostjo bolj podobna. Za večjo starost slovenske pesmi govori tudi ajdovska deklica, ki je še ni nadomestila, kakor v nemški legendi, turška cesarična.

Ohranila pa se slovenska pesem res ni dobro. Tudi v najbolje ohranjenih inačicah je zgodba skrčena na najpotrebnejše; v mnogih drugih pa je zgodba tako okrušena, da iz inačice same niti ni več razumljiva, n. pr. v inačici Antona Črva z Grahova na Tolminskem (SNP, št. 506.) ali v Drobničevi iz Slovenske Bistrice (SNP, št. 514.). Najznačilnejša poteza te slovenske legende pa je, da se je precej inačic strnilo s prastaro kresno pesmijo »Oj sijaj, sijaj, sonce« (SNP, št. 5129—5150.), ki se je spredaj ali zadaj obesila ob legendo.³³

V nekaterih inačicah se še vidi, kako se je ta strnitev zgodila³⁴, najbolje v Peganovi iz goriške okolice (SNP, št. 501.). Vrstice, ki pripovedujejo, kdo more v nebesa priti — dodane so pesmi šele pozneje — se v njej namreč ne glasijo kakor v zgoraj navedeni inačici iz Kranjske gore (SNP, št. 507.)³⁵, ampak takole:

Marija gre v nebesa,
nas vabi za sabo.³⁶
35 Kdor če z Marijo gori,
on mora biti čist,
kakor je čisto sonce,
to sonce romeno.

Temu sledita kot sklep pesmi še začetni vrsti kresne pesmi (tri kitice pa stoje na začetku):

Oj sijaj, sijaj, sonce,
40 ti sonce romeno!

Vrstice o Mariji v pesem in v to kitico ne spadajo in so pozneje zašle vanjo. V drugih inačicah se začenja ta kitica: »Kdor hoče v nebesa priti« (SNP, št. 514—516.), »Kdor hoče tu (po ti cest) hoditi« (SNP, št. 515., 518.). Inačice so se potem še dalje mešale.

Kresna pesem se je torej obesila najprej ob to kitico na koncu legende (SNP, št. 505., 1516.); ker imata naša legenda in kresna pesem isto vrstico in kitico, sta se lahko peli po istem napevu. Pozneje je v nekaterih inačicah kresna pesem stopila kot nekak uvod na začetek

³³ Posebno so to inačice z Goriškega (5 izmed sedmih: SNP, št. 501—505.) in Štajerskega (2 izmed petih: št. 516—517.).

³⁴ To je spoznal že prof. dr. K. Štrekelj. Glej opomnjo k št. 518., SNP, str. 514: Pesem »O sijaj, sijaj sonce« se je s to združila pač zaradi motiva »Kdor hoče v nebesa priti (po Jezusovi cesti hoditi), mora čistega srca biti, tako čist on mora biti, ko je sonce rumeno«.

³⁵ Podobno kot v kranjskogorski inačici se glasi ta kitica tudi v SNP, št. 505. (iz Cerkna), 508. (kranjska), 511. (kranjska), 512. (kranjska).

³⁶ Primerjaj tudi še inačice SNP, št. 5138. (dve kitici), 5139. (dve in pol kitice), 5141., 5143., 5150. (po ena kitica).

legende (SNP, št. 502., 503., 518.). Na obeh koncih jo ima že navedeni Peganov zapis iz goriške okolice (SNP, št. 501.). Posebno mikaven je spaček v Cafovi framski inačici (SNP, št. 515.), kjer se je začetek kresne pesmi vrnil že v sklepno vrstico same kitice, pojoče o pogojih našega zveličanja:

Kteri hoče tu hoditi,
more čistega srca biti:
tako čist on more biti,
20 ko je oj sonce rumeno.

Legenda o Jezusu vrtnarju in kresna pesem sta se ponekod tako spojili, da so deli naše legende zašli tudi v kresno pesem; le poglej Šlebingerjevo inačico iz Teharij pri Celju (SNP, št. 5135.)³⁶:

<p>»Oj sijaj, sijaj sonce, oj sonce rumeno!« Oj kak bom jaz sijalo, sem močno žalostno!</p> <p>5 Če zjutraj zgodaj vstajam, se dekile jočejo; ker b rade doug ležale, pa morjo zgodaj vstat.</p> <p>Če zvečer kmalu zahajam, 10 se pastirci jočejo, ker živinco razgubijo, pa ne vejo, kam za njo.</p>	<p>Jezus po vrtu hodi, kakor da bi goltnar biu, 15 na rami matko nosi, kakor bi rožice sadiu.</p> <p>Jaz nisem noben goltnar, tud rožic ne sadim; jaz le dušam pot nakapljam 20 prot kraju nabeškemu.</p> <p>Kdor hoče po tej pot hoditi, mora bit čiste vesti in čistega srca, kot sonce rumeno.</p>
--	---

V legendo so zablodile tudi sorodne kitice iz drugih pesmi, pa tudi motivi, ki se pesmi ne prilegajo. K prvim je šteti uvodne vrstice o vrtcu ograjenem, z rožicami nasajenem (SNP, št. 509., 510., 515., 516., 517.); izvirajo iz Marijinih božičnih kolednic »Vrtič z rožicami nasajen« (SNP, št. 4925—26.), iz Marijine pesmi, kako »Marija hoče Jezusu trpljenje odnesti« (SNP, št. 443—444.), iz narodne evharistične pesmi »Tri rožice« (SNP, št. 5057—59., 5062., 5069—70.)³⁷ K tujim neskladnim vrinkom treba šteti kitico, v kateri stopi Marija na Jezusovo mesto, da dušo pelje v nebo (SNP, št. 501., 510—512., 515.); Zobčeva inačica iz ribniške okolice (št. 510.) ima celo dve kitici:

<p>Marija gre v nebesa, nas vabi za seboj. 15 Saj pojdemo in gremo z veseljem za teboj.</p>	<p>Tam gori bomo častili Očeta nebeškega, Očeta ino Sina 20 in Duha svetega.</p>
---	--

³⁷ Podobno tudi SNP, št. 5063., 5073.; prim. št. 4941. Začetek z vrtcem ograjenim je zašel tudi v pripovedno pesem o »Zvesti deklici« (SNP, št. 774., 778—783., 788., 792—94.).

Očitno so to prav mladi dodatki. To velja tudi za inačici, ki jima je dodan spredaj (SNP, št. 505.) ali zadaj (SNP, št. 506.) odstavek o nespokornem spovedancu, ki je samo »ta male grehe pravil, te velike zatajil«.

Ena inačica pa je čisto predelana: Jezus v njej ajdovske deklice ne pelje v nebesa, ampak v nunski samostan (SNP, št. 513., zapisal M. Ravnikar Poženčan), tako da je nastala kar nova legenda z istimi osebami.

Drugim inačicam ustreza v tej inačici samo začetek, a še tega je Ravnikar precej izdatno pretil in prirezal. Vse drugo je novo: pogovor med Jezusom in ajdovsko gospodično — tu ne prosi ajdovska deklica Jezusa, naj jo vzame s seboj, ampak Jezus sam jo povabi, naj gre z njim — in nadaljna pripoved, ko Jezus ajdovsko gospodično pripelje pred samostan. Pri tem se uveljavlja tudi motiv nevestnega razmerja ajdovske gospodične in Jezusa-ženina, dasi še ni dobilo oblik čutnega ljubavnega razmerja, kakor v nemški pesmi o »Sultanovi hčerki in Gospodarju cvetic«.

Jezus pride ajdovski gospodični na vrtu naproti in jo ogovori:

»Kaj ti tukaj se sprehajaš,«
15 Jezus ž njo pogovor ma,
»Kaj ti rožic pregledavaš,
gospodična ajdovska?
Farbo jmajo vsaka svojo,
vsaka prelepo diši:
20 ti podaj na pot se moja!«

Ona mu odgovori:

»»Čakaj, čakaj, Jezus, malo,
de vzamem jez slovo
od očeta, mater; kmalo
25 bodem prišla za tabo.««
»Kdor za mano hoče hodit,
on slovesa ne jemlje.«
»»Jezus, daj mi vsaj pervolit,
brešenj vzet, ki popotnim
gre.««
30 Tako Jezus dalej reče:
»Kdor za mano če hodit,
imet nobenga brešna neče,
Oča moj ga že previd.

Še se vzdigneta in gresta,
35 kamur deleč prideta,
k nunskim kloštru jo zavijeta.
Jezus tamkej potrklja,
potlej je naenkrat zginil.
Odpirat nuna je prišla,
40 aj ta nuna abtožca.

Tak je rekla le-ta nuna:
»Kaj ti hočeš, gospodična,
gospodična ajdovska?«
»»Svojga ženina jez išem,
45 če ste ga kaj videli?««
»Jez niker ga vidla nisem,
ne morem tud zanj vedeti.
Kak pa se tvoj ženin piše
in kako mu pravijo?«
50 »»Jezus ženin moj se piše,
tako njemu pravijo.««
»Pojdi, živi v temu kloštru,
za gotov ga najdla boš,
on prebiva tukaj notri
55 kakor vrtnar sredi rož.«

Pesem se je predelala očitno v območju, morda celo v obzidju nunskega samostana, in to monastičnega reda s strogo klavzuro — to spričuje abtožca: opatica. Ta redovna družina pa ni mogla živeti v večjem mestu, ki so bila še pred dobrimi sto leti narodnemu življenju tuja,

ampak v slovenskem kmečkem okolju, ki je bilo nunam naklonjeno, to je kje sredi podložnih kmetov. Sicer bi se pesem ne bila mogla med ljudstvom razširiti. Ker Dolenjska in Notranjska nista imeli takih samostanov, prihaja v poštev samo Gorenjska. Tam so imele dominikanke samostan v Velesovem (ust. 1238), klarisinje pa v Mekinah pri Kamniku (ust. 1300) in v Škofji Loki (1358).³⁸

O času, kdaj se je legenda o Jezusu vrtnarju tako po nunsko predelala, je težko soditi. Gotovo je le, da je mogla nova pesem nastati le v času, ko je v ženskih samostanih meniško življenje lepo cvetelo in je ljudstvo nune spoštovalo: torej pač ne v dobi protestantske reformacije in ne v času razsvetljenstva in jožefinizma, ko je še ime tretjega reda sv. Frančiška dobilo pomen psovke (tercjal, tercjalka).

Verjetno je — zaradi premišljene hvale meniškega življenja — da gre tu morda nameroma za nasprotje protinunski narodni pesmi o »Nuni« (SNP, št. 273—279.). Ta je gotovo še iz srednjega veka; saj po tridentinskem cerkvenem zboru ni bilo več mogoče, da bi sedemletne ali šestnajstletne deklice že imele večne obljube; mistika nevestnega razmerja do Kristusa in krvavečih Kristusovih ran, ki se v osnovnih obrisih kaže v eni najbolj ohranjenih inačic (SNP, št. 275), govori nekako za konec 15. stoletja. Za monastični odgovor — našo inačico legende o Jezusu vrtnarju — sicer ni izključeno, da ne bi bil mogel nastati tudi že konec srednjega veka in pred protestantsko reformacijo, vendar pa to ni posebno verjetno. Varneje bomo hodili, če jo stavimo šele v dobo po verskem prevratu, torej v čas katoliške verske obnove 17. stoletja.

Prvotna oblika legende o Jezusu vrtnarju in ajdovski deklici je seveda starejša. Prav daleč nazaj — do »Lepe Vide« ali »Poljske kraljice« — pa gotovo ne sega, niti ne do »Svete hostije onečlašene« ali »Marije, ptice pevke in zamorske deklice«. To nam dokazuje že kitična pesemska oblika. Vrstice z določenim številom vrstičnih stopic — treh jambov — izmenoma hiperkatalektične in akatalektične, so združene v štirivrstične kitice; rime ali asonance jih sicer redoma še ne vežejo — prav kakor tudi kitice ne, ki jo poje ptičica v legendi o Mariji in zamorski deklici — vendar jih poredkoma le že nahajamo.

O stari nerimani pripovedni dolgi vrstici pa že ni več sledu, čeprav se zdi, da se je trostopna jamska vrstica organsko razvila prav iz obeh polovic te stare dvodelne pesemske vrstice: večinoma imajo tudi te jamske vrstice po dva miselna poudarja.³⁹

³⁸ Dr. Jos. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, DsM, 494. — Štajerski samostani — v Studencih so bile od leta 1237. tudi dominikanke — ne prihajajo v poštev, ker je bila ta inačica doma samo na Kranjskem, in to po jeziku soditi, na Gorenjskem.

³⁹ Tudi dvodelni dvanajsterec kajkavskih, prekmurskih, priljeških in belokranjskih narodnih pesmi se je bržkone organsko razvil iz stare pripovedne dolge vrstice; saj ima tudi skoraj v vsaki polovici, obsegajoči 6 zlogov, po dva miselna poudarka. Na koncu članka sledi nekaj zgledov.

V isti pravec kaže tudi legenda o »Jezusu slikarju in deklici« (SNP, št. 497—99.), ki je po zgodbi legendi o »Jezusu vrtnarju« domala enaka, le da deklica, ki jo vzame Jezus s seboj v nebesa, ni ajdovska deklica, ampak kristjana — in da so se v njej ohranili še znatni sledovi stare pripovedne dolge vrstice. Ohranila se nam je — v treh inačicah — samo iz Frama in vse tri je zapisal O. Caf, pele so mu jih pa tri različne pevke: Marija Ledinjak (SNP, št. 497.; od nje je tudi framska inačica legende o »Jezusu vrtnarju«, SNP, št. 515.), Marija Krajnc (SNP, št. 498.), pri tretji (SNP, št. 499.) pa pevka ni navedena.

Zgodba pa je tej legendi tale: »Junfrava po vrtu hodi in rožice trga. Mimo gre mladenič v beli obleki in jo vpraša, kaj dela. Ona pa hoče zvedeti, kam on gre. Odgovori, da je slikar in da zna naslikati vse reči. Deklica prosi, naj ji naslika mladeniča, da bo imela veselje ž njim. To hoče storiti, če mu pove, kako ji je ime. »Reginica mi je ime.« »»Meni pa je ime Jezušček.«» Če si pa ti Jezušček in si pravi Bog,

jaz pa imám zaúpanje kój s tebo rájžati!«
 Prijel jo je (Jezus) za belo roko,
 pëljal jo je za sebo (gor v svéto nebó),
 gor v sveto nebo, v sveti raj,
 Oča nebeški nam ga daj!
 »Bom (jaz) zapisala en beli cedelček,
 eno besedo ali (pa) dve,
 da bodo oča in mati vedeli
 kde je zdaj Reginica (Reginica):
 Reginica, Reginica se v nebesah veseli.

Sličnost z zgodbo legende o »Jezusu vrtnarju« je na prvi pogled vidna; vendar v »Jezusu slikarju« še ni izražena misel, da se tudi ajdovska deklica (duša) lahko zveliča s samo ljubeznijo do Boga — krstom želja — kakor v legendah o Jezusu vrtnarju in o Mariji in ajdovski deklici. V »Jezusu vrtnarju« je ohranjenih tudi še precej starih dolgih vrstic, nekaj jih pa tudi še v ostankih slutiš. Naj sledi nekaj zgledov iz vseh treh inačic:

Po vrtu (po vrtu) je junfrava hodila
 ino je rožice trgala no je pušlc delala. (498, 1—2, 497, 2.)

Mimo mi gre en majhen fant
 en majhen fant v [enem] belem klajdrči. (497, 3—4.)

»Kaj pa delaš junfrava ti,
 Kaj pa delaš junfrava ti?«

»»Kaj me imaš ti barati,
 kaj bi jaz tu delala?

Kam pa ti pojdeš, majhen fant:
Dveri so zaklenjene, no zidovje visoko.« (497, 5—11, 498, 7.)

»Če so glih dveri zaklenjene so zidovje visoko,
Jaz sem pak na mala reč (malarič!), (498, 8—10.)
ki znam namalat vsako reč.« (497, 15.)

»»Če si pa ti (en malarič)
ino znaš namalat vsako reč, (497, 16—17.)
namalaj men mladeniča,
da bom ja mela veselje ž njim.« (498, 14—15.)

»Jaz ti hočem namalat mladeniča,
da boš ti mela veselje ž njim:
pa mi moraš povedati,
ko je, junfrava, tvoje ime.«

»»Moje ime je Reginica, Reginica,
Reginica, Reginica je moje ime. (498, 16—22. 499, 15, 16.)

Zdaj mi pa, mladenič, ti povej, (497, 26.)
ko je, mladenič, tebi ime.« (498, 24.)

»Jezušek, Jezušek je moje ime.« (499, 19, 20.)
»»Če si pa ti Jezušek, te si pravi edini Bog.

Jaz pa imam zaupanje koj s tebo rajžati.«

(nadaljevanje gl. zgoraj!)

Po vsej verjetnosti je torej legenda o »Jezusu slikarju« starejša od legende o »Jezusu vrtnarju«, vsaj sodobna legendi o »Mariji, ptici pevki in zamorski deklici«. Segala bi torej vsaj v prvo polovico 13. stoletja.

Ker pa je pesnik narodne legende o »Jezusu vrtnarju in ajdovski deklici« v bistvu le preoblikoval starejšo zgodbo o »Jezusu slikarju in krščanski deklici« — in to v duhu novega mističnega duha — bi stavil novo legendo v klasično dobo razvoja srednjeveške mistike, v 13/14. stoletje, gotovo pa pred 15. stoletje, ker bi bila v 15. stoletju ajdovsko deklico gotovo že zamenjala — kakor v nemški pesmi »Des Sultans Töchterlein und der Meister der Blumen« — turška gospodična ali cesarična.

Mož se vrne na ženino svatovščino (SNP, št. 215—218.).

SNP, št. 215. (Iz ogrskih Slovencev.)

Odišao je Jankič daleko na senje,
odo je konjiča, küpo je devojkó,

pelao jo domo svojoj stároj májki:
 »To vam jeste, majka, moja mila drága,
 moja mila drága, vaša práva sneha.
 Lepo mi jo hránite, ešče lepše včite,
 ja pa morem iti sveta obhoditi,
 sveta obhoditi, cara doslužiti.
 Gda sedem lět miné, teda nezáj pridem.
 Či pa mene ne bo, gda sedem lět miné,
 sedem lět na punom, eden tjeden duže,
 teda išči, draga, slobodno za drügom.«

Sedem lět je prešlo, sedem lět na punom,
 sedem lět na punom, eden tjeden duže,
 eden tjeden duže, Jankič ne je dojšo, —
 njagva mila drága že za drüгим hodi.

(Jankiču se sanja, da se je njegova žena z drugim poročila in dobi dopust za domov. Domov pride ravno na svatovščino:)

SNP, št. 218. (Iz Zlatara na Hrvaškem.)

(Janko prosi mater, ki ga ne spozna, naj mu pokliče snaho:)

»Pomozi ti Bože, ti mlada snešurka!
 »»Oj plati ti Bože, ti neznani človek,
 Hodi v hižu, hodi, moj neznani človek. —
 Podajte človeku jednu kupcu vina!«
 »Pomozi vas Bože, hiže starošine,
 bi l' mene putnomu slobodno napiti?«
 »»Slobodno, slobodno, moj neznani človek!«
 »Pomozi vas Bože, hiže starošine,
 hiže starošine, moja stara majka!
 Moja draga ljuba za drugo jotaja,
 za drugo otaja, za drugo jotišla.«
 Kupčicu popila, prek stola skočila,
 prek stola skočila, Janku zasadila:
 »Ala, ala, Janko, prva vera moja;
 prva vera moja, draga duša moja!«
 Si* jesu se svati stola vun spukali.

* si: vsi.

Motiv te pesmi je znan daleč po svetu ne le slovanskim narodom, ampak tudi drugim evropskim. Prim. nemško srednjeveško »Der Moringer« (Uhland, Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder, Nr. 298), pogosto natisnjeno na posamnih listih (letakih) od leta 1493. do 1603. — Pesem pa sega mnogo dalje nazaj. Rodbina žénina gospé Moringerjeve, ki se njen mož po več ko sedemletni odsotnosti z romanja v Indijo na grob sv. Tomaža vrne ravno na ženino svatbo, grofa v. Neifen, je

namreč sredi 14. stoletja že izmrla. V pesmi sami pa zapoje kot pevec preoblečeni vračajoči se soprog dve kitici iz ljubavne pesmi Walterja von der Vogelweide (Lange swîgen des hât' ich gedâcht, Lachmann, 72, 31, Pfeiffer, 31), ki je živel od okoli leta 1170. do okoli 1230., in vsa pesem je zložena v nekoliko preprostejšem posnetku kitice prav te Walterjeve pesmi. Pesem o Moringerju je morala torej nastati v času, ko je bila tista Walterjeva pesem še obče znana, sicer navedba ne bi bila imela pri poslušalcih nameravanega učinka. Nastati je morala v 14. ali vsaj v začetku 15. stoletja. Motiv sam pa, ki ga je uporabil pesnik »Moringerja«, je še mnogo starejši; saj je porabljen že v nemški narodni pesmi o »Starem Hildebrandu«, ki je dokumentarno dokazana že iz leta 1359., in v francoskem »Roman du Renart« iz 12. stoletja. Predloge, bodi pesmi, bodi pripovedke, so torej še starejše.

Zgleda iz Bele Krajine in Štajerske:

SNP, št. 259.

(Iz Gribelj.)

Tam na črni gori
gorki ogejn gori;
Tam je trideset junakov,
na izbor soldatov,
i med njimi jedno
ranjeno junašce.
Še ono govori:
»Nosite me tamo,
nosite me tamo
k svetemo Jivano.
Tam mi izkopljite
jenoplitvo jamo,
noter poiložite
moje grišno telo.
Vani jostavite
mojo desno roko,
zanjo mi privežite
mojga konjca vranjca.
Naj saj on žaluje,
kada draga neče:
Kad bi draga znala,
bi tudi žalila.«

SNP, št. 640.

(Štajerska.)

Stoji gora doûga,
doûga no visoka,
na gori je zvirina
sveta Katarina.
Pod goroj stoji gradič,
prelepi beli gradič,
po gradiči se šeče
lepi mladi kraljič.
On si ima hlapce,
svoje verne sluge:
»Oj, oj verni slugi,
zgrabte mi zvirino,
zgrabte mi zvirino,
sveto Katarino:
Morete jo vloviti,
ali ne streliti.« —
Hala, hala, kraljič,
ti naš mladi kraljič,
vlovili smo zvirino,
sveto Katarino.
Mi smo jo vlovili,
ali ne strelili ...

Književnost

Cveta Stojanova: Zbegano gnezdo. Mohorjeva knjižnica 108. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1939.

Že več let se naša proza otresa liričnih štimung, ki so celo desetletje po vojski obvladovale skoraj vse slovensko slovstvo, in dobiva spet trezen pripovedni izraz, kot ga terja sodobna duhovnost. Je pa značilno pri tem procesu, da segajo tudi mladi pisatelji še vedno najrajši po tistih snoveh, ki imajo pri nas že kar neko staro pravico. Tako se je danes spet najmočneje razpisala kmečka povest, ki je po svoji vsebini sicer večkrat kočljivejša, kakor je bila pred vojsko, je pa zato po navadi tem bolj dognana v obliki. Zadnji čas smo doživeli celo poskuse biografskega, političnega in eksotičnega romana, ki pomenijo za naše razmere vsekakor zelo nov pripovedni koncept. Zaman pa se človek sprašuje, kako da naše meščanstvo po osemdesetih letih obstoja še zmeraj ni našlo svojega pesniškega oblikovalca. Tu se začenja kompleks bolečih vprašanj v kulturni tvornosti slovenskega meščanstva, ki predstavlja tudi sicer naš duhovno najsterilnejši sloj, problem, ki se ga menda vsa sociološka znanost ne upa lotiti. Ali res nikoli ne bomo dorasli umetniški obdelavi te delikatne snovi, ki ima n. pr. pri Francozih že svojo stoletno tradicijo?

Tudi tale povest nas je v tem pričakovanju nekoliko razočarala tako po motivu kot tudi obdelavi. Motiv, ki ga obdeluje, je znan, — te bolestne zablode, ki že dolgo razkrajajo duhovno skupnost meščanskih zakonov, so že nekoč v vseh mogočih odtenkih prikazovali naturalisti, — vendar pa ga je Stojanova skušala zajeti samostojno in ga izoblikovati z veliko etično

resnostjo, ki je glavni napor te povesti, kjer se zagrenjen individualizem in čut odgovornosti med seboj borita za zmago. Zapiti gimnazijski ravnatelj Matej Logar, izgubljen in duševno strt človek, se po mnogih konfliktnih loči od svoje žene Agate, ki se z nenavadnim pogumom sama vbada z otroki in zidanjem lastnega doma. Ob tem razkolu trpi vsa družina; zlasti otroci čutijo z leti vedno bridkeje očetovo odsotnost. Končno se po mnogih preskušnjah in blodnjah znajdejo zopet vsi skupaj v sporazumnem sožitju.

Iz obširnih, skoraj poročevalsko natančnih zunanjih opisov bi sklepal, da je skušala pisateljica umetniško prikazati neka zelo znana človeška lica in dejstva. A to prizadevanje se je izčrpalo večinoma v hlastavem kopičenju snovi, ki se ponavlja večkrat do neužitnosti in je le redkokdaj našlo iskreno sproščenost. Človek bi vendarle rad pogledal nekoliko globlje v vsa tista skrita snovanja duše, ki jo je zgrabil vrtinec obupa, da se ubita opoteka nad lastnimi brezni in si žejna išče utehe, a pisateljica nas je s svojim preveč vnanjim prikazom celotnega problema občutno prikrajšala za ta užitek. Zato je povest na zunaj sicer točen, vendar pa vse preveč plitev, samo umsko koncipiran posnetek življenja, ki pa navzlic vsej snovni aktualnosti še vedno ne more predstavljati organsko dognane, v sebi zaključene umetnine. Za kaj takega ji manjka tista čudovita, a hkrati preprosta duhovna polnost, v kateri se je tvorno izživela vsa pisateljeva osebnost, tisti svojski pesniški čar, ki te na mah osvoji in pretrese, skratka: neka posebna magična sila, ki je duša umetnosti. Zdi se, da pisateljica nalašč daje prednost življenju — »Zame je univerza vseh univerz: življenje.« (str. 130) — toda vsa ta zunanja stvarnost sama na sebi nikoli ne more nadomestiti umetniške zrelosti, marveč bi morala dobiti polnejši duhovni zvok, kot ga je našla v tej povesti, če naj človeka prepriča o svoji lastni smiselnosti.

Zato je ostalo v povesti dokaj mrtvih mest, ki so vzrok, da nas to razbito življenje večkrat ne gane, marveč nas s svojo abnormalnostjo včasih celo odbija. Matej se mi zdi v tej obdelavi psihološko skoraj povsem nemogoč. Posebno slabo so eksponirani vzroki njegovega propada. France, ki nastopa v dejanju kot zapeljivec svojega brata in ki bi moral biti po zamisli pisateljice nekaka demonska natura, kateri se da Matej kar na slepo izrabljati, je postal v tem okviru pravi deus ex machina, ki dobro služi pisateljici, da more do konca razkriti Matejevo izkvarjenost in prikazati skladnost Agatinega značaja, ki pa je kljub vsemu idealiziranju vendarle dokaj problematičen. Sploh pa pisateljica v risanju značajev ni dovolj nepristranska. In v kakšnem okolju se prav za prav ta povest godi? Logarjeva hiša z verando in vrtom, mesto in nekje v njem gimnazija, kjer se ubija Matej s svojo žalostno eksistenco, stisnjena, vegasta ulica s krčmo Kržišnikove, kjer se zbira obupan profesorski proletariat na svoje bojne posvete, skrivnostna hiša s kučmo, kjer stanuje še skrivnostnejši »gospod«, katerega niti po imenu ne poznamo in ob katerem izgublja svoj srčni mir celo odločna Agata — to je ves prostor, ki ga moreš razbrati iz vsega opisovanja in ki je za realistično povest vsekakor preveč imaginaren. Če pomislimo, s kolikšno plastiko je danes stopila v slovnstvo naša provinca, nam bo nebogljenost slovenske meščanske povesti s te strani še očitnejša. Vrednota, ki odtehta marsikatero napako,

pa je odločno etično stališče, ki ga pisateljica skuša vzdržati — čeprav včasih malo nasilno — do konca, dejstvo, ki ga je treba v tem zmaterializiranem času še posebej poudariti.

Avgust Žavbi.

Ivan Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848.—1895. Uredil Anton Ocvirk. Pri Akademski založbi v Ljubljani 1938. Trije deli.

V preteklem letu so v treh knjigah izšla pokojnega univ. prof. dr. Ivana Prijatelja predavanja, ki jih je imel že v dveh ciklih pred slavističnimi slušatelji na slovenski univerzi v Ljubljani. Smrt je prehitela velikega pokojnika, da bi bil sam mogel pripraviti ta svoja predavanja za tisk. Zato je dr. Anton Ocvirk objavil ta znamenita dela iz Prijateljeve zapuščine, pri čemer se je ravnal večinoma po prireditvi drugega cikla predavanj, ker je bil ta od prvega precèj različen ne samo, da je bil jezikovno popravljen, ampak tudi zelo predelan in izpopolnjen. Čeprav obeta naslov, da bo v knjigah objavljena vsa kulturna in politična zgodovina slovenskega naroda od leta »pomladi narodov« pa tja do nastopa slovenske moderne, vendar je kljub trem knjigam ostalo delo fragmentarno, nekak torzo, ker ob koncu tretje izdane knjige pride pisatelj šele do šestdesetih let preteklega stoletja, a še teh ne obdela z vseh strani, kakor je to storil za petdeseta leta, ampak za drugo dobo »staroslovenstva« poda šele splošni avstrijski okvir in poglavje o slovenskih kulturno političnih zahtevah in pridobitvah v tem obdobju. Da bo delo povsem ustrezalo naslovu in da bo obdelano poglavje novejše slovenske književne zgodovine in z njo združene splošno kulturne zgodovine tja do Cankarjevega in Župančičevega nastopa, bo treba še več knjig.

Motil bi se, kdor bi mislil, da pomenijo te tri Prijateljeve knjige poglavja iz naše književne zgodovine, kakor bi od slavista na slovenski stolici predvsem pričakovali. Nasprotno, v teh treh knjigah najdeš esejistične študije iz splošno kulturne, zlasti pa iz politične zgodovine Slovencev iz začetka druge polovice prejšnjega stoletja. Zato nam pomenijo te študije prav za prav šele uvod v pravo književno razglabljanje. Tudi se mi zdi, da so vsa ta poglavja le nekoliko preobširno obdelana, zlasti če jih gledamo kot uvod v obravnavanje naše literature. In kot t a k u v o d so bila v resnici mišljena ta predavanja na slovenski stolici v Ljubljani.

V splošnem moramo reči, da je pri obravnavanju problema o razmerju cerkve do države v Avstriji Prijatelj vprašanje pravilno zajel, zlasti ko govori o dobi priprav za konkordat iz leta 1855. ter o konkordatu samem, ki ga motri vsaj deloma s stališča tako imenovanega liberalnega katolicizma. Kljub temu pa se tu in tam občuti nepravilen, nekako nenaklonjen ton do konkordata, saj ga imenuje celo »zloglasni« konkordat, in to zlasti zaradi nekaterih, morda res pretiranih določb; vendar pa ga v splošnem pravilno ocenjuje. Zlasti bi biló treba bolj poudariti dejstvo, da je prav konkordat dal katoliški cerkvi v Avstriji svobodo v času, ko je vladal tamkaj najhujši tako imenovani Bachov absolutizem. Premalo je tudi poudarjena zasluga konkordata, da je katoliško cerkev v Avstriji rešil vezi jožefinske in janzenistične politike v predmarčni Avstriji. Zato se zdi, da Prijatelj ugovarja samemu sebi, če na strani 32. v prvi knjigi piše: »Današnji človek, študirajoč one čase, bi se vese-

lil, da je vsaj kdo svobodno dihal v onem zatohlem ozračju. A žalostiti mora pri tem vsakega izobraženca, kateri ume in ve ceniti — ako že ne cerkvenosti — pa vsaj naboženstvo, da se je ena, in sicer glavna, izmed oficialnih čuvaric in gojiteljic tega blagega čuta dala za lečo izvestnih svoboščin in predpravic — izrabljati krutemu absolutizmu v iste namene kakor najemno žolnirstvo in kruhoborsko uradništvo.« Prav tako se mi zdi dvomljivo prerokovanje: »da bi nikdar ne bil nemški liberalizem šestdesetih in sedemdesetih let poznal takšnih versko indiferentnih in celó veri nasprotnih cvetov, da ni avstrijskega duševnega polja skozi vsa predhodna petdeseta leta v družbi z generalom in »piontarjem« pomagal teptati tudi — kardinal.« Treba je namreč pomisliti na to, da bi morda v nasprotnem primeru cesar in njegov absolutistični režim ne bil poteptal samo veri nasprotnih cvetov, ampak prav gotovo tudi cerkev samo, in jo ponovno oklenil v jožefinske sponse, in to kljub pobožnosti cesarjeve matere. Toliko bi pripomnili k prvemu poglavju, ki nosi naslov Avstrijski politični okvir.

Če si odkritja in dognanja iz prvega poglavja že bral v številnih zgodovinskih knjigah, pomeni drugo poglavje, kjer Prijatelj ocenjuje kulturno-politične zahteve in pridobitve v letu »pomladi narodov« in še v prihodnjem desetletju, novost v naši slovenski publicistiki. Po drobnem razbiranju posameznosti iz tega poglavja naše zgodovine se povzpne pisatelj do povsem pravilne sintetične sodbe, »da so se Slovenci poslovili od let marčne revolucije z zavestjo, da so se rešili nemškega definitiva, ter so stopili v dobo reakcije in obnovljenega avstrijskega absolutizma s prepričanjem, da morajo narodno in kulturno preporoditi svoj narod pod vlado manjšega zla, ki so si ga sami volili, namreč v vseh avstrijskih provizorijih, ki so imeli priti. Naši boljši duhovi so že zgodaj slutili, kam jadra Avstrija.« V tem poglavju in še v sledečem, v katerem obravnava Prijatelj slovensko gospodarsko, družabno in kulturno življenje v stanovih, društvih in zavodih v petdesetih letih, motijo bralca citati, zlasti ker so tu in tam le predolgi, saj obsegajo po cele strani in čez. Sicer se ta način prilega eseju, vendarle bi táko zgodovinsko in kulturno študijo človek rajši bral v bolj strogo znanstveno razpravnem slogu. Prav tako so v tem poglavju preobširna razpravljanja iz naše materialne kulture tistega obdobja, saj bi o tem zadoščali kratki resumeji, v kolikor so sploh potrebni tam, kjer je na splošno le govor o duhovni kulturi.

Povsem nekaj novega za slovensko kulturno zgodovino je četrto poglavje, kjer Prijatelj obravnava slovensko časopisje v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Naše kulturne in še posebej literarne zgodovine po veliki večini to časopisje samo suhoparno naštevajo, medtem ko je Prijatelj obširno spregovoril o naših političnih, strokovnih in književnih listih tega obdobja in jih tudi do potankosti pravilno ocenil.

Precëj pomanjkljivo pa je poglavje o duševnem obrazu generacije Starslovencev, in to predvsem zaradi tega, ker prvič govori Prijatelj na tem mestu skoraj samo o Bleiweisu in Jeranu, in drugič, ker še ta dva ocenjuje in razglablja prav za prav samo glede na njun svetovno nazorni pogled, ne da bi pri tem šel globlje v njuno duševnost in nam podal jasnejšo sliko in popolnejšo tudi glede njunega mišljenja o socialnih, političnih, gospodarskih

in splošno kulturnih vprašanjih. Prav zaradi tega prepovršnega oziroma prenostranskega pogleda je zlasti Jeranova podoba v tem Prijateljevem delu narisana vse preveč samo z ene strani, kajti na ta način pisatelj o njegovih dobrih in za slovensko kulturno življenje koristnih straneh ni imel prilike govoriti. Kakor je namreč Prijatelj Jerana pravilno ocenil kot ozkosrčnega literarnega kritika, tako vse premalo zvemo o njegovih zaslugah za slovensko ilirstvo, pri ustvaritvi našega knjižnega jezika in za splošno narodno kulturne pridobitve. Sicer je res, da obraz generacije Staroslovencev zveni ne samo iz poglavja, ki izrecno nosi ta naslov, marveč še s številnih drugih mest v teh treh knjigah, vendar bi biló prav, da bi prav v tem poglavju zbral vse, kar je drugod raztresenega. In to tembolj, ker tudi druga poglavja ob koncu vedno pokažejo popolno sintezo vseh dognanj iz posameznih prejšnjih delov.

S tretjo knjigo se začne obravnavanje avstrijskega političnega okvira v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in temu zopet slede slovenske kulturnopolitične zahteve in pridobitve v tem obdobju. Ta knjiga kakor tudi že prva na ta način govorita pretežno o političnih vprašanjih, kvečjemu še naštevata znamenite kulturne pridobitve našega naroda v tem in onem obdobju. Zato bi se glede na te tri knjige skoraj moral naslov spremeniti in bi bilo treba postaviti na prvo mesto politična in šele na drugo kulturna zgodovina Slovencev. Ta oznaka bo na delu ostala vse dotlej, dokler ne dobimo še naslednjih, zgoraj omenjenih poglavij in knjig iz naše kulturne zgodovine prejšnjega stoletja.

Kakor smo torej veseli teh treh knjig izpod peresa našega velikega literarnega zgodovinarja najnovejšega časa, tako bomo zmerom in težko pričakovali obširne dopolnitve in izpopolnitve teh knjig z deli, ki bodo nadaljevala in dokončala našo kulturno in posebej še literarno zgodovino do dobe, ki je že na teh knjigah naznačena. In to bo potrebno dobiti iz Prijateljeve zapuščine; če bi pa tam ne bilo, bo treba počakati na novega literarnega zgodovinarja, ki bo pričujoča Prijateljeva dela izpopolnil in dokončal, da ne bodo ostala — torzo, kar so sedaj.

F. Jesenovec.

Alma Sodnik: Descartes. Njegovo življenje in filozofija. 1939. Slovenska matica v Ljubljani. Str. 134.

Za tristoletnico Descartesovega spisa *Discours de la Méthode*, ki jo je obhajal kulturni svet pred dvema letoma, se je — z majhno zakasnitvijo sicer — pridružilo manjšim razpravam o Descartesu in njegovi metodi (n. pr. Ušeničnikovi v »Času« XXI., 10) še obširnejše delo A. Sodnikove, privatne docentke za zgodovino filozofije na naši univerzi, ki ga je kot izredno publikacijo izdala Slovenska matica v Ljubljani.

Avtorica je svoje delo široko zasnovala, da bi tako čitatelju Descartesa, »vzor nesebičnega iskanja in ljubezni do resnice«, čim bolj približala. Po kratkem pregledu podatkov iz njegovega vnanjega življenja polaga važnost zlasti v to, da poda predvsem sliko njegove osebnosti, sliko, ki ga pokaže kot misleca teoretika, izrazito vase obrnjenega, z razmišljajočim pa tudi dejavnim, reformatorskim pogledom.

Ko poda še pregled Descartesovih spisov in oriše kulturno zapuščino srednjega veka in renesance ter vprašanja, ki so bila pereča ob prelomu 16. in 17. stoletja, obravnava najprej Descartesovo stališče do tradicionalnih metod (izkustvenih metod, silogizma, analize in sinteze), zlasti analitične metode, ki si jo je tudi osvojil, ko jo je razširil preko prvotnega matematičnega območja, in jo tako razširjeno tudi posređoval poznejšim mislecem.

Zelo skrbno in pregledno je na osnovi prvih virov, to je Descartesovih del (poleg omenjenega Discoursa zlasti še njegovih Meditacij, Principov, Regul i. dr.) samih, prikazan njegov filozofski sestav, ki mu je izhodišče univerzalni dvom, Arhimedova točka — kot jo avtorica imenuje — pa zanesljivost človeške zavesti. Zato prikazuje avtorica najprej Descartesov nauk o dvomu v okviru občutkov, zaznavnega predstavljanja, fantazijskega doživljanja in na področju razuma. Mimogrede bodi omenjeno, da se njeno gledanje na Descartesovo metodo dvoma razlikuje od A. Ušeničnikovega (gl. zgoraj omenjeno razpravo), kar v opombah tudi sama ugotavlja.

Po analizi Descartesovega »Cogito, ergo sum«, ki obsega nedvomnost doživljanja in subjekta, in ko izlušči dva znaka za vsako razvidno misel, jasnost in razločnost, preide na osrednje vprašanje Descartesove filozofije, vprašanje spoznavanja, ki ga osvetli najprej s psihološke strani. Podrobno obravnava tu Descartesov nauk o idejah, zlasti vrojenih, ki so v ozki zvezi z njegovo evidenčno teorijo.

Osrednja točka Descartesovega naziranja o spoznavanju, s katero se je tudi oddaljil od dotedanjih naziranj, pa je osebna stališčnost, ki je hotna sestavina spoznavanja. Tudi temu poglavju posveča avtorica posebno pažnjo s tem, da podaja najprej analizo Descartesove volitivnosti.

V naslednjih poglavjih, v katerih obravnava avtorica Descartesov vpliv na ostale racionaliste (Spinozo, Leibniza) ter njegove odnose do empirizma in senzualizma (Bacon, Locke, Hume), omenja še posebej njegov vpliv na domačo filozofsko literaturo, vpliv, ki ga je zasledila v rokopisu minorita Ferdinanda Tirnbergerja iz Ptuja.

Prav tako pomeni doprinos k zgodovini domače filozofije izsledek, da sta tudi Descartesova metafizika in fizika vplivali na domače filozofsko slovstvo (na že omenjenega Tirnbergerja in Antona Erberga, profesorja filozofije na graški univerzi).

Oris Descartesovega filozofskega sistema končuje avtorica z orisom njegove psihologije, njegovega odnosa do estetike, etike in sociologije. Kot v vsem delu navaja tudi tu ugovore njegovih nasprotnikov (Gasseudija, Hobbesa i. dr.) in primerja njegova naziranja z naziranjem ostalih mislecev. Važnejše misli citira avtorica v svojem delu v izvornem jeziku, zaradi česar bo knjiga temu ali onemu manj dostopna.

Pomen Descartesa za znanstveno prizadevanje v naši dobi vidi avtorica v tem, da je pokazal Descartes znanosti uspešnost analitičnega dela, ki naj mu bo izhodišče človek sam, njegovo življenjsko pomembnost pa v njegovem zahtevku avtonomnega mišljenja in v zahtevku, naj v smislu takega prepričanja tudi delamo.

Delo, ki ga dopolnjujejo še opombe, résumé v francoskem jeziku ter imensko in stvarno kazalo, je temeljit prikaz Descartesove filozofije in eno prvih del iz zgodovine filozofije v slovenskem jeziku. Želeti je, da bi posredovala avtorica s podobnimi zaokroženimi zgodovinskimi orisi še druge pomembnejše filozofe.

J. Rakovec.

Razmišljanja o stanovanjski opremi

ob izidu knjige prof. V. Grebenca

»Moderno pohištvo po slovenskih narodnih motivih«.

I.

Omenjeno delo, ki je v zainteresiranih krogih vzbudilo na eni strani mnogo odobravanja, na drugi strani pa ravno nasprotno, nam je dalo povod, da ob tej priliki naredimo bežen prerez naše stanovanjske kulture ter pregledamo komponente, ki so dajale izraz naši mobiliarni obrti v teku stoletij.

II.

Naš najstarejši ohranjeni stol, dasiravno ga ne moremo prištevati med elemente stanovanjske opreme, je vojvodski prestol na Gosposvetskem polju in knežji kamen ob Krnskem gradu. Ta monumentalni predmet, katerega so Slovenci rabili pri ustoličenju karantanskih vojvod, je v formalnem oziru dokaj preprost. Za sedalo jim je služila baza rimskega stebra, za naslonjač in opornik za roke so pa porabili razne rimske plošče, s katerimi so delili in prekrivali prostore. Po tem spomeniku lahko sklepamo, da razmerje Slovencev nasproti umetnosti, katero so našli v novi domovini, ni bilo aktivno. Uporabili so material, ohranjen iz rimske dobe, ki se je nahajal v njihovi neposredni okolici (Virunum). Tako sestavljen predmet, ki jim je služil za slovesni akt, jim je bil v svoji preprostosti — smotrni postavitvi konstruktivnih elementov — dovolj bogat, da je lahko izostala vsaka dodatna dekoracija.

Iz te dobe nam ni ohranjen noben kos tedanjega stanovanja Slovencev, lahko pa sklepamo po prestolu, katerega sicer niso poskušali samostojno oblikovati, da njihova stanovanja niso bila formalno bogata, temveč so imela poudarek v preprosti obdelavi in smotrnosti.

Ko je starokrščanska umetnost prišla do svojega viška, dozori na zapadu nova oblika umetnostne kulture — bizantinska. Bizantinska kultura je pri nas našla odmeva v krasilni stroki, kar lahko ugotovimo po najdiščih v Bohinju, Komendi, Kranju, Beli Krajini in Ptujju. Kakšen vpliv je imela v tej dobi v stanovanjski kulturi, ni mogoče ugotoviti, ker so bili poedini kosi uničeni, kar je dokaz, da ni misliti na monumentalne oblike.

Cerkev je tudi pri Slovencih igrala odločilno vlogo v umetnosti, kakor pri vseh drugih narodih. Ni se pojavilo krščanstvo samo kot nauk, kot nazor, ampak je neposredno v zvezi s pojavom krščanstva bil naš narod vplivan po razvitih oblikah njegove umetnosti, ki so bile v neposredni zvezi s krščanskim naukom, bogoslužjem in miselnostjo. Morda so tu prvi začetki sakralnih mo-

tivov na poedinih objektih stanovanjske opreme. Motive, katere je človek dan za dnem gledal v cerkvi, je vrezoval v svoje pohištvo. Ornament, ki se je že pojavljal pri pohištvu, je bil sestavni del celotne oblike in v organizem vključen izraz vsebine. Poznejši razvoj ornamenta je šel v negativni smeri in je mnogo pozneje v baroku in rokokoju postal le še aplikacija brez kakršne koli tektonske zveze.

Idealiziranje ornamenta kot nujna posledica idealističnega pojmovanja sveta se v močni gotski dobi nadomesti s stvarnejšim-realističnim. V tej dobi se z močnim porastom ekonomskih ter socialnih razmer široko razmahne tudi trgovina; s tem pa seveda zahteva po osebni udobnosti močno naraste, kar se kaže v stanovanjski kulturi s pomnožitvijo mobiliarnih predmetov. Vodilni slikar gotске dobe Joannes de Laybaco nam je v nekaterih svojih delih ohranil zglede tedanjega stanovanja, iz katerih veje duh preprostosti in smotrnosti. V tej dōbi dobi miza gospodujoče mesto v stanovanju, katero je ohranila tudi še danes.

V dobi renesanse, ki je izraz novega duha po energičnem stremljenju naprej, a je bila oprta na preteklost le v toliko, kolikor so ji pridobitve prejšnjih kultur mogle koristiti, se je razvil tip bivališč po gradovih in samostanih. Gotovo je, da je stanovanjska oprema gradov in samostanov dobila za to pomembno dobo karakteristično noto, ki se je v poznejši dobi le še kompletirala. Vežanost in umirjenost v romanski dobi se je v gotiki preusmerila v mistično umiritev, sproščeno od teže gmote kakor tudi od tradicije. Odpadajo — zlasti pri stanovanjski opremi — klasični okrasni motivi, ki jih nadomeste novi, vzeti iz narave. Več kot tristoletni razvoj je črpal moči v socialni strukturi hierarhično urejene organizacije srednjeveškega človeka. V tej dobi postane umetnost samostojen poklic. Veliko važnost in poudarek dobi v umetnostnih delih narava, iz katere črpa človek neusahljive vire. V naši deželi je mnogo cerkva iz te dobe s pestro gotsko fresko-slikarijo in slikanimi cerkvenimi lesenimi stropovi. Pri pohištvu je ta vzor igral važno vlogo v začetku geometrično ornamentalnega slikanja oprave, pozneje naturalističnega. Vzrok poslikanja pohištva je iskati v ljudeh samih, ki hočejo barvne slikovitosti, po drugi strani pa v slabi tehnični izvedbi objekta, katero so z barvo prekrili.

Renesančna umetnost, ki je bila v nasprotju s prekipevajočo organsko rastjo gotskih elementov in je uveljavila antični princip ravnovesja, ni v naših deželah našla tako močnega odmeva kakor gotika, to pa zato, ker je v razcvetu gotike pri nas renesansa v Italiji že odmrla.

V delih iz te dobe vidimo močan poudarek v horizontali ter bogato profilacijo. Močno se je uveljavila intarzija.

Okrasje je v dobi renesanse prišlo iz Italije, ostane pa še v mejah smotrnosti. V poznejši dobi — v baroku — doseže rezbarska umetnost svoj višek. To je doba zlatih oltarčkov. Dekor je v preobilici nanesen na poedine pohištvene predmete in stalno niha med naravo in fantastiko. Bahaška reprezentativnost se kaže v prostorninah poedinih predmetov, v prekrivanju lesa z zlatom, v prebogatem plastičnem okrasju in podobno. V baroku se že pokaže rahla vez z arhitekturo, s katero se v rokokoju še tesneje poveže. Atektonika forme v tej dobi pride do vrhunca.

Vse te pozitivne in negativne vzore je preprosti človek vnašal v svojo lastno mobilijo. Malenkostne korekture in dodatki so dajale celotnemu delu nekak domač izraz. Toda kljub temu se ni morala prikriti kultura soseda, ki se je v delu še vedno jasno izražala.

Preprosti človek je pri umetnostnih delih teh dob dobil nešteto motivov, ob katerih se je lahko izživljala njegova fantazija. In to lahko na mnogih primerih zasledujemo tudi pri stanovanjski opreми. Prof. Sič je vestno obdelal in zbral kmetsko pohištveno opravо in to od preprostih do bogatih oblik. Njegovo delo je bogat prinos k podrobnemu študiju naše folklore. Zanimivo študijo glede na prof. Sičevo delo je objavil leta 1923. Dom in svet izpod peresa dr. Mantuanija. Zaradi aktualnosti posnemam iz te študije nekoliko njegovih misli. Mantuani je dokazal, da je naša ljudska umetnost le rustificirana visoka umetnost. Za dokaz so mu služili stari inventarji iz dobe od 1558—1698, ki so bili ohranjeni po naših gradovih. Po teh inventarnih zapiskih lahko vidimo vse primere, kakor jih je pripravila umetnost juga in severa do 17. stoletja. Vpliv italijanske umetnosti je tako močan, da zasledimo v zapisnikih celo označko, po katerih so nekatera pohištva v zapiskih imenovali: wallisch, t. j. italijanski. Mantuani ugotavlja nadalje v omenjenem članku po teh inventarnih zapiskih, da je plemič omenjeno pohištvo nadomestil z novim modernejšim, prejšnje pa je kupil kmet in si tako pridobil vzorce za rezbarijo, intarzijo in poslikavanje. To izvirno pohištvo v umetniški obliki je pozneje služilo vaškim mizarjem, rezbarjem in pleskarjem za vzorec vedno ponavljajočega se pohištva. Gotovo je, da je nekatere elemente preprosti človek dodajal, toda osnova mu je bila dana od drugod in te se je dosledno držal. Kmet-obrtnik je bil v tej dobi ustvarjalec, ki je umetnoobrtne izdelke prekrojeval in razširjal v mejah domovine. Ker pa so motivi iz sakralne arhitekture igrali važno vlogo, saj jih je gledal dan za dnem in so mu bili kot potrebna ponazoritev umsko nedoumljivih stvari, jih je — kakor že omenjeno — vnašal v dela izključno profanega značaja. Tako so dobili predmeti iz stanovanjske opreme lokalni značaj in s tem večjo ali manjšo razliko med posameznimi farami.

Že ta doba, ki je obsežena v omenjenih inventarnih zapiskih, je pustila v formalnem oziru veliko bogastvo. Nasičenost forme pa je v dobi historičnih slogov prišla do viška in se je zdelo, da ni po tej poti več izhoda. Sedaj preneha iznajdljivost in domišljija umetnika in težišče preide na že preizkušene sloge prejšnjih stoletij. Tako dobi oblast v roke struja, ki je razglasila čim ožji naslon na antiko. Vzrok te izpremembe pa ni bila le izčrpanost, temveč nastop velikega propagatorja antične umetnosti Winkelmanna. Ljudska umetnost, ki je zlasti pri stanovanjski opreми črpala motive iz visoke umetnosti severa in juga, je postala sedaj še bolj lokalno omejena.

V tej dobi s psihološko utemeljenim izrazom, ki kaže na duhovno stanje zahodnoevropske kulturne skupnosti, fin de siècle, so pretrgane vse zveze s pravo, živo elementarno umetnostjo. Do skrajnosti pokvarjeni okus meščanov, prenasičen antike in klasicizma, hoče oživeti v dobi romantike pokrajinske zgodovinske slogovne posebnosti. Uveljavi se tako imenovani genius loci mest in selišč. V dobi prehoda v 20. stoletje dobi to gibanje ideal domačijske umet-

nosti. V tem gibanju je bila Nemčija na prvem mestu. Meščan je skušal narodno-ljudsko umetnost, predvsem stanovanjsko, znova oživeti. Vsi ti pojavi pa so bili že sami v sebi nemogoči in tudi niso imeli nobenega večjega vpliva na mlado drevo, ki je iz zdravih korenin delalo prve poganjke. Prvi uspehi v stanovanjski opremi so se po mnogih neuspešnih eksperimentih začeli kazati v dobi secesije, ki je dala možnost novemu razvoju z močnim odklonom od historičnih slogov. Možnost ustvarjanja je prišla zopet na človeka-umetnika v vsej njegovi ustvarjajoči sili z večjo ali manjšo pesniško primesjo in dekoracijo. Secesija utemelji smotrnost in funkcionalnost objekta. Arhitekt Belgijec Henry van de Velde je važen predvsem za stanovanjsko kulturo, ker je prepojil dela z novim smotrnim duhom. Do še večjega poudarka smotra in čistosti materiala pa vodi Otto Wagner s svojo šolo. Energično pa je postavil smotrnost za najvišji zakon oblikovanja Adolf Loos, ki ima velike zasluge, da se je nova miselnost med ljudstvom hitreje širila, predvsem s svojimi razpravami, zbranimi v knjigi »Trotzdem«.

III.

Poglejmo ta problem v sodobnosti. Naša doba je s svojimi deli, med katerimi so najrevolucionarnejša dela Le Corbusierova, postavila človeka s svojimi zahtevami in potrebami kot cilj in merilo. Dela današnje dobe predstavljajo živ organizem; v njih je v vsej polnosti občuten in obdelan prostor, kateremu je človek nadrejen, ne pa podrejen. Notranja razdelitev stanovanja je preurejena posebno glede na sodobne higienske zahteve in poklicne potrebe poedinca. Važno vlogo v tem temeljitem preokretu pa so imeli nov način življenja človeka 20. stoletja, nove mnogoštevilne tehnične pridobitve ter velika rast delavskega stanu. Utrip novega časa je pri nas Slovencih našel prvi odmev pri univ. prof. Ivanu Vurniku, ki je v svoji šoli dosledno in energično izvrševal dela, prežeta z novimi spoznanji in novimi zahtevami. S svojim delom je utrl pot smotrni sodobni arhitekturi.

Stanovanjska oprema današnje dobe nosi v sebi vse te osnove in je lepoto iskati v proporcijah in v materialu. Jasna je nujnost, da je stanovanjska oprema ročnega delavca različna od stanovanjske opreme umskega delavca in zopet različna od kmeta. Kajti stan nujno narekuje svoje potrebe in zahteve. Danes terja čas čim večjo izrabo in čim lažjo nabavo stanovanjske opreme.

Nova smer je v stanovanjski kulturi šele v prvih zaletih in si težko utira pot med širše plasti našega naroda. Ta pa le polagoma dohaja novo dobo in si počasi preureja domove po novih zahtevah, ki so pri naprednejših narodih že izvedene.

IV.

V naslovu omenjeno delo g. prof. O. Grebenca obsega načrte stanovanjske opreme po avtorjevi domnevi, da bi takšno bilo narodno slovensko pohoštvo, če bi se do danes organsko razvijalo. Ne zdi se nam važno sedaj vprašanje, ali bi se narodna arhitektura razvila do danes tako, kakor je to prikazal g. prof. Grebenc v omenjenem delu, ali drugače; tudi ne podroben študij mo-

tivov, konstrukcij in podobnega, ki so pri tem delu uporabljeni, temveč je predvsem važno vprašanje: zakaj dajati narodu nekaj, kar ni plod njegovega lastnega in v sebi doumetega umetniškega dela? Mantuani, katerega sem omenil, je dovolj jasno dokazal, da je to le rustificirana velika umetnost. Lastna fantazija je dala le majhen prinos takšnemu delu.

Avtorja omenjenega dela bega, kakor pravi, vedno izpreminjanje umetnostnih oblik. To izpreminjanje je razvoj in potrjuje, da umetnost živi, se razvija in neprestano išče izboljšanja in izpopolnitve. Ako bi hoteli ta polet iskanja človeškega duha po novih lepotah ustaviti, bi za razvoj narodne kulture in umetnosti naredili nepopravljiv greh.

Prepričan sem, da ne vnašamo v dela današnje dobe, v tem primeru v stanovanjsko opremo, karakterističnega krajevnega miljeja s tem, da prenašamo ornamentiko, katero je narod pred desetletji in več uporabljal za dekoracijo svojih izdelkov. Karakteristično noto slovenski pokrajini dajejo travniki s preprostimi kozolci, barvna pestrost polj in travnikov, ki jih ob robu obdajajo beli domovi, ki se svetijo skozi drevje. Na zelenih gričih so posejane bele cerkve z rdečimi strehami, ki se ostro odražajo na koprenasti modrini neba. Nikjer nobene dekoracije, nikjer ne vidimo nobenega ornamenta, pa vendar občutimo, da je to zemlja, na kateri prebiva naš slovenski človek.

Nobeni živi umetnosti se ne morejo predpisovati zahteve in tako bo tudi arhitektura v stanovanjski opremi našla poudarek kraja, slovensko noto v ustvarjalcu samem. Če bo ta notranje močan, izgrajen sam v sebi, in če bo doumel v svoji notranjosti človeka in pokrajino, na kateri deluje, ter vtisnil svojemu delu pečat take svoje osebnosti, bo delo izražalo vse ono, kar avtor omenjenega dela skuša doseči s privzemanjem ornamentov, ki v osnovi niso sad našega dela.

Vlado Gajšek.

Umetnost

Razstava Franca Stiplovška

V Jakopičevem paviljonu je zbral lepo zbirko del (olja, lesorezi, risbe) slikar iz ekspresionističnega reda Franc Stiplovšek.

Razstava, na kateri so zbrana dela, ki časovno obsegajo dobo od 1929. do 1939. leta, ima prav za prav retrospektiven pomen. Stilno-razvojno, pa tudi za poznavanje individualnih potez Stiplovškove umetnosti je bila pričujoča razstava nad vse pomembna in poučna. Nihče od ljubiteljev in poznavalcev umetnosti ni mogel biti razočaran, ko je zapuščal razstavne prostore. Fr. Stiplovšek, ki je kot umetnik že v svojih najbolj zgodnjih delih pomenil svet zase, je temu primerno gojil cvet svoje umetnosti tudi do današnjih dni. Značilna komponenta ali bolje poanta v tej odkritosrčni in solidni umetnosti je močna razumarska prvina, ki je zaznavna skoraj na slehernem delcu njegovih platen. Že v tistih časih, ko je mladi ekspresionistični rod z gesto odklonitve zavrgel naturalistične pridobitve XIX. stoletja in se z veseljem

in samozavestjo lotil podiranja naravnega sveta z namenom, da ustvari nov red duhovne umetnosti, je naš slikar kritično motril njihovo delo ter se odločil za zlato sredo. Vesel je bil stilizacije, ki si jo je kot orodje prisvojila nova generacija, vendar mu ni bila nikoli poslednji namen. Kako je bil diskreten v njeni rabi, je dokaz »Deček« in »Cerkniški motiv« pričujoče razstave. Resnični predmet, ki je sicer skupek najbolj različnih oblik in detajlov, je vkljenjen v močno linijo, plastičnost je poenostavljena, reducirana na razumsko formulo; prav tako narekuje umetnik predmetu tudi kolorit. Pri tem je, mislim, vedno na straži umetnikova razumska plat, ki v določenem predmetu vedno spoštuje njegovo individualnost in ga nikdar v svrhu osebnostnih zahtev ne razkroji popolnoma. Kakor je ta razumarska poteza do neke mere ugodna za umetnostno oblikovanje, tako pa nam po drugi strani odkrije šibko stran Stiplovškove umetnosti. Trdna vera v tehnično zmožnost osvojitve vsega, kar napravi delo, da je umetnina, ter zanemarjanje čustvene strani kot sodelavca pri postanku umetnine, je vzrok, da njegova umetnost ne izžareva toliko neposrednega ognja in aktivnosti, marveč je nasprotno preje mrzla in akademska — neosebna. Vendar je v zadnjih delih (1939. l.) tudi v tej smeri viden napredek. Že nekako v podobah iz 1935. l. stoji Stiplovšek na razpotju: ali zgolj suha, solidna konstrukcija, ali pa zmaga čustvene prvine, ki jo poslej išče v krajinskem razpoloženju. »Kapelica v Cerknici« je značilno delo iz tega časa. Še je razvidno staro orodje, ki je bilo na delu pri gradnji umetnostne podobe, vendar je čustvena vsebina že bogatejša. Skozi mračni kolorit manire že prosevajo topli toni, ki so last resničnega predmeta, in visoka plast neba dopolni novo, že na čustveni osnovi pojmovano delo. Letošnje delo je zraslo v glavnem na dveh težnjah. Na oni stari, da se vnese v podobo več nastrojenja, ter na novi, ki pa je s prvo v neposredni zvezi, namreč da se delo osvobodi prekoncipirane linije in da se vnese močnejša slikarska prvina. Tako delo je »Predpomlad« (št. 23). Siva primes kolorita, ki jo je Stiplovšek tako rad uporabljal, da se je izognil realnemu barvnemu gledanju, se je umaknila s platna, mesto nje pa je osnovni ton določene krajine ob določenem času in prilikah postal glavni tvorec umetnostnega oblikovanja. Podobna slika je tudi »Kraški svet« (št. 35), kjer so nove slikarske pridobitve še prav posebno vidne. Vsa geometrična preračunanost in strogost je izginila in nadomestila jo je mehka, prelivajoča se ploskev, pri čemer je tudi tehnični način uporabe barve postal »impresionističnejši«. S temi zadnjimi deli je Stiplovšek nakazal smer, v katero se bo razvijala njegova umetnost — ki se tudi povsem sklada s sodobnimi »slikarskimi« umetnostnimi težnjami. V teh podobah je dosegel prav dober uspeh.

Razstava je dosegla tudi glede obiska prav dober uspeh. Kot komentar razstavi je slikar izdal ličen katalog s seznamom del in reprodukcijami podob.

S. Mikuž.

Zapiski

Dve pismi Slovencev Avgustu Šenoi.

Ko sem zbiral gradivo za razpravo o A. Šenoi in njegovih stikih s Slovenci, sem se nadejal, da bom posebno mnogo snovi dobil iz njegovih pisem. Znano je namreč, da je bil Šenoa v tesnih zvezah z mnogimi pomembnimi Slovenci svoje dobe in da si je z nekaterimi prav prijateljsko dopisoval. Toda zgodilo se mi je prav po Šenoinih besedah: »Tko se boljsem nada, na gore će spasti« (Izabrana djela Avgusta Šenoe, knj. I., 26). Iskal sem najprej v zagrebški vseučiliški knjižnici, kjer je nekaj Palmovičevih, Arnoldovih in drugih pisem Šenoi (vsega bo okrog 30 pisem), toda nobenega s slovenske strani! Enako se mi je zgodilo, ko sem se obrnil na Matico Hrvatsko in na Jugoslovensko akademijo znanosti in umetnosti. Nazadnje sem poskusil še pri družini A. Šenoe, kjer se mi je vsaj nekoliko nasmehnila sovražna sreča in kjer sem po prijaznosti g. vseučiliškega prof. dr. Milana Šenoe in njegovega sina g. Zdenka, vnuka velikega A. Šenoe, dobil vendarle dvoje prav za-

nimivih pisem, ki izvirata od dveh Slovencev: prvo je napisal Vatroslav Holz, drugo pa Anton Bezenšek. Kdor ve, s kakšno skrbnostjo je A. Šenoa spravljal svoje rokopise in hranil vsak listek, na katerega je napisal kak načrt, domislek ali opombo za svoja dela, se mora čuditi, kam se je zgubila njegova korespondenca, ki očitno ni mogla biti majhna. Če bi že bil uničil svoja čisto zasebna pisma, kje so vendar pisma, ki jih je sprejemal kot urednik »Vijenca«, kot odbornik Matice Hrvatske, skratka kot eden najvidnejših kulturnih delavcev v sedemdesetih letih preteklega stoletja!? Naloga hrv. slovstvene zgodovine je, da to vprašanje čimprej razčisti!

Holzovo pismo je pisano kmalu po praznovanju Bleiweisove sedemdesetletnice, ki je bila od 19. do 20. novembra 1878. v Ljubljani in ki se je spremenila v splošno narodno slavlje, katerega so se udeležili tudi zastopniki mnogih hrvatskih društev in ustanov. A Šenoa je bil v imenu Matice Hrvatske in je pri banketu izrekel navdušujoč govor, s katerim je na mah osvojil

Slovence, pozneje pa je v »Vijencu« (l. 1878., št. 48) napisal topel članek o tej proslavi in o Bleiweisovih zaslugah za slovenski narod.

Pri tem praznovanju je sodeloval tudi Vatroslav Holz (roj. 1. avgusta leta 1844. v Gornjih Verjanah pri Sv. Trojici v Slov. goricah, umrl 9. maja 1914. v Ljubljani), tedaj uradnik banke »Slavije« v Ljubljani. Ob sugestivni Šenoini besedi, s katero je odkrito izpovedal svojo ljubezen do slovenskega naroda, katerega je imenoval »budno predstražo Slovanov proti zahodu«, se je morala v navdušenem panslavistu Holzu vzbuditi misel, da bi bil Senoa, ki je bil poleg drugega tedaj že slavljn pisatelj in urednik najboljšega literarnega lista, kakor nalašč pripraven, da pomaga pripraviti proslavo Stanka Vraza. In s tem namenom mu je napisal Holz naslednje pismo:

Veleštovani gospodine!

Vem, da me ne poznate, ipak boste mi oprostili smelost, s katero drznem se obračati do Vas, ako Vam se legitimiram; in moja legitimacija naslanja¹ se na slavno ime: — Stanko Vraz.

Dà, veleštovani gospodine, slavno imé omenjenega moža daje mi pogum, da Vas nadlegujem s temi vrstami! Blagovolite poslušati zadevo moje prošnje! —

Uže večkrat in po raznih časopisih, tudi v Vašem velecenjenem listu »Viencu« pisalo se je, da bi se slavnemu našemu pesniku — Stanku Vrazu, na rojstvenem njegovem domu v Cerovci postavil spomenik v obliki kamenite plošče z dotičnim² napisom. Naglaševalo se je pri teh prilikah, da bi to stvar morali vzeti v³ roke Hrvati in Slovenci,⁴

¹ Holz piše »naslanjase« (skupaj).

² Z dotičnim napisom = primerim, pripadajočim.

³ Zopet piše Holz »vroke« (skupaj).

⁴ Sedemdesetletnice rojstva Stanka Vraza, katero so praznovali 8. sept. 1880. in se je razvila v slovensko-hrvatsko narodno slavje, se je udeležila vsa kulturna Hrvatska.

kar je i dosledno, naravno in pravično! —

A ker je ta misel zopet v ozadje stopila in se je bati, da cela stvar ne zapade pozabljenju v plen, sklenol sem jaz, povzdignoti svoj proseči glas ter delovati na to, ka se omenjena nakana izvrši. In bogami, nikdo na Slovenskem nema več dolžnosti, prevzeti to sveto zadačo,⁵ nego baš — jaz!

Slučaj, ta, rekel bi, vsemogočni faktor v človeškem življenju, privedel me je bil leta 1864 v rojstveno hišo slavnega — Stanka Vraza, kjer sem preživel v teku nekaj mescev najsrečnejše dni svojega življenja — v družini uzorno lepih, vitkostasih Vrazovih nečakinj, do katerih se je v mladeniških mojih prsih bil razplamtil bujni žar erotične ljubezni. Ljubezensko to razmerje do vilinskih Vrazovih nečakinj⁶ — Josipine in Vekoslave opisal sem bil v »Zori« (v Mariboru izhajajoči) leta 1875 pod naslovom: »Iz zapiskov slovenskega umetnika«.

A, na posvečenem terišču detinskih igrač našega Stanka navzel sem se bil i bujne pesniške domišljije in v onih prostorih, v katerih je bival nekedaj on, kakor i v naročji onih deklic, katere je nekedaj miloval in poljuboval slavni naš Stanko, obšel me je božanski duh navdušenja za večne uzore, katere še zdaj v otožnem srcu negujem.

Da-si tudi me je nemila usoda z divnimi Vrazovimi nečakinjami razdružila in v tujino stirala, ostal sem ipak v trdni zvezi s to blago družino ter se smelo prištevam kot ud taistej! —

Mejutem umrl je Josip Vraz, brat Stankov in gospodarstvo v omenjeni hiši prevzel je njegov edini sin — Franjo Vraz, s katerim sva vzlic oddaljenosti vedno iskrena prijatelj. —

⁵ Holzov jezik, ki ga nisem nikjer spreminjal, je vprašanje zase. Tudi ločila sem pustil, kakor jih je postavil Holz.

⁶ Tukaj je pozabil napraviti strešico nad —e—.

In baš ta Franjo Vraz, vreden nečak in goreč čestilec Stanko⁷ Vraza, pisal mi je pred par leti, da je iskrena njegova želja, ka bi se na rojstveni hiši Vrazovej vzdala kamenita plošča z napisom podatkov rojstva in smrti pesnikovi.⁸

Na temelji te njegove želje in po lastnem nagibu obračam se torej, veleštovani, blagorodni gospodine, do Vas, z uljudno prošnjo, da bi mi blagovolili svetovati in pomagati delovati⁹ na to, ka se omejnjeni načrt izvrši!

Kar se mene dostaje, prizadeval se bodem, — ne gledé na to, da sem i jaz Štajerec iz slov.¹⁰ goric nego baš povodom gori navedenih okolnostij, — da se potrebne priprave za to svečanost priredijo ter ne bodem prej miroval, da izvršim to častno nalogo. Jaz sem, kakor sem rekel, na Vrazovem domu kot domá, pri celej družini silno priljubljen in v ondotni okolici znan, ter sem osvedočen, da se mi bode drage volje ponudila pomočna roka v¹¹ to svrho. Razven¹² tega poznam ondotne rodoljube v Ljutomeru in Ormoži. Konečno moram omeniti, da nesem našel takó hitro tolikanj ljubeznivih, tolikanj dobrosrčnih in gostoljubnih ljudij, nego so baš ti Vrazovi. In koliko veselje do petja in radostnega življenja je prirojeno tem ljudem, osobito deklicam, tega mi nij možno popisati. Posameznih toček v tem načrtu Vam za zdaj ne bodem razkladal, nego pričakujem, da mi blagohotno izjavite svoje mnenje v tej zadevi!

Samo toliko usojam si predlagati, da bi se odkritje dotičnega spomenika (plošče) priredilo v prihodnjem letu (1879) v mescu avgustu [15/8 — kajti baš tist dan je cerkveni shod pri ondotni župniji (pri Svetinjah)]. —

⁷ Pravilno bi bilo: Stanka Vraza.

⁸ ⁹ Do nerazumljivosti skrotovičena sintaksa!

¹⁰ Danes pravilno »Slovenske gorice«.

¹¹ V izvorniku je pomotoma pisano skupaj: vto svrho.

¹² Holz je zapisal: razve tega = razven tega = razen tega.

Blagoizvolite mi torej naznaniti, na kak način bi se dal izvesti ta načrt. Menda bi bilo dobro, da bi se v Zagrebu ustanovil v to svrho odbor.¹³ Istotako bi se mogel ustanoviti i tukaj v Ljubljani enak odbor; sploh se mora določiti, kedo bode dal izvršiti dotično ploščo, kakor i druge priprave za svečanost. —

Naznanjam Vam, da Vas bode prišel obiskat v nekaj dnevih moj ondotni prijatelj Milan Vambergar,¹⁴ cand. prof. na tamošnji univerzi, s katerim se blagovolite i ustmeno o tej zadevi pogovoriti. G. Vambergar bil je lani v avgustu z menoj na — Vrazovem domu in pozna, kot rojak Vrazov, ondotne razmere! —

Jako mi je žal, da mi nij bilo možno o dr. Bleiweisovi svečanosti ustmeno o tej stvari govoriti; a bil sem preveč okupiran.

Nadejaje se blagohotnega Vašega odziva, priporočam Vam se z odličnim spoštovanjem udani

Vatroslav Olc¹⁵
uradnik banke »Slavije«
v Ljubljani.

V Ljubljani 11/12 1878.

Holzovo pismo ima štiri strani navadne pisemske oblike in je pisano zelo skrbno, naravnost kaligrafično.

¹³ Inicijativo ob praznovanju Vrazove sedemdesetletnice je prevzela v Zagrebu Matica Hrvatska, ki je v ta namen osnovala poseben odbor, pripravila izdajo Vrazovih pesmi v redakciji prof. dr. Fr. Markovića itd. O teh pripravah in slavju samem je napisal Šenoa dva članka (Vijenac 1880, št. 32, 37). Ker bom o tem obširneje govoril v že omenjeni razpravi, naj ta opomba zadošča.

¹⁴ M. Vambergar je imel kot profesor v Karlovcu v hrvaščini lep govor ob blagoslovitvi nagrobnega spomenika pisatelju Ivanu Mandelcu 13. nov. 1881. Prim. Ljub. Zvon 1881, 755—761.

¹⁵ Holzu najbrž ni ugajala nemška oblika njegovega priimka in ga je hotel (po zgledu ilircev) slovenizirati.

Vse drugačno je Bezenškovo pismo, ki obsega osem strani pismenskega papirja (dve strani sta prazni). Iz množice napak in popravkov, ki jih je napravil Bezenšek sam, se vidi, da je pisano v naglici. Tudi razprta pisava in zamenjavnje slovenskih, hrvatskih in bolgarskih izrazov potrjuje to misel. Iz pisma pa odseva tudi tragika slovenskega izobraženca, ki misli slovenski, živi na Bolgarskem in piše hrvatski! Nič čudnega tedaj ni, če tak na tri štiri stebre razpet človek zamenjuje latinske in cirilske črke! Anton Bezenšek (rojen 15. aprila 1854. v Bukovju pri Celju, umrl 11. dec. 1915. v Sofiji) se je seznanil z Avg. Šenoo kot stenograf v hrv. saboru v Zagrebu 1876—1878. L. 1880. je bil ravnatelj stenografske pisarne pri Narodnem sobranju in gimn. profesor v Sofiji, od koder je poslal Šenoi tole pismo:

Sofija 11. 3. 81.

Veleštovani gospodine!

Dano Vam obečanje bio bi več odavna izpunio, a pri najboljši volji nisam jošte do danas sasvim uspjeo.

Za sada sam postigao, da će Vam se slati (preko mene) »Bugarski glas«. ¹⁶ Taj ima poseban odjel za književnost. Drugih listova, koji bi se osim politike još za šta brinuli, nema u Sofiji. U Plovdivu će početi izlaziti doskora znanstven žurnal »Nauka«, od kojega možemo dosta očekivati, jer su se sakupili oko njega najbolji radnici na lit. polju bugarskom, osobito naglašujem g. Vazova, ¹⁷ najboljega pjesnika bugarskoga.

U Sofiji će početi izlaziti ¹⁸ tečajem julija »periodičesko spisanje« ¹⁹ ovdješnega znanstvenog dru-

¹⁶ Može biti Vam dobijem i »Nezavisnost«. (To opombo je pod črto pripisal sam Bezenšek.)

¹⁷ Bezenšek piše »Bazova« (cirilsko B = V).

¹⁸ Pred »tečajem« je napisal »još«, kar je nato prečrtal.

¹⁹ Namesto »ovdješnjega« je napisal »tukajš«, pa je slovenski izraz prečrtal in dodal hrvatskega.

štva, koje će niknuti iz prestanaloga »Brailskog naučnoga društva«. Na čelu ovoga preporodjenoga društva stoje g. Dr. K. Jireček i g. Vasil Stojanov, Vaš dobar poznanac ²⁰ iz Prage, s kojim se više puta o Vas razgovaramo. Sada je on inspektor državnih škola pri ministarstvu prosvjete. Štom počne ovaj list izlaziti, kazao mi je da će Vam ga na drago srce slati. Šalje Vam preko mene svoj iskren pozdrav. — I »Slavjanska Beseda« ²¹ će do godine kakav literaran rad poduzeti pod mojim uredništvom.

U Svištovu izlazi pedagoški list »Prosvještenje«. Ako se obratite do njega, će Vam ga svakako slati.

Tako stoji za sada literarni obzor u Bugarskoj. Na žalost se je sve udubilo u političke strasti, a za-to ono sadašnje mrtvilo.

Ja ²² sada proučavam makedonske bugarske narodne pjesme (a i bugarske iz drugih krajeva) te ću izdati za koji mjesec poetičku ocjenu o njih u bugarskom jeziku. ²³

Pjesme Slavejkova nisu izašle sabrane, nego su raztresene po raz-

²⁰ Pred »iz Prage« je napisal Bezenšek »s koj«, nato pa prečrtal in stavek spremenil.

Bezenškovega pravopisa in ločil nisem nikjer spreminjal, temveč se zvesto držim izvornika.

²¹ Bezenšek je bil prvi predsednik in pet let glavni tajnik najstarejše bolgarske čitalnice »Slavjanska Beseda« v Sofiji.

²² Namesto »proučavam« je napisal najprej »pišem«, nato »učim«, pa oboje prečrtal.

²³ O tem delu poroča Ljubljanski Zvon I. (1881), 513: Ocênenie na bolgarskitê narodni pêsni. Tako se imenuje 58 str. v velikej 8ki obsežna brošura, katero je pred kratkim v Sredci na svitlo dal naš rojak prof. Anton Bezenšek in v katerej priobčuje svoje predavanje o obliki in vsebini bolg. narodnih pesnij, govornjeno v »Slavjanskej Besedi«. Knjižico je založila »Slavj. Bes.«. Čisti dohodek namenjen je v korist spomenika, katerega nameravajo Bolgari postaviti Carju Oslobojitelju v Sredci (Sofiji),

nih novinah. I drugih knjiga dosada nije izašlo, koje bi imale²⁴ kakvu literarnu važnost,²⁵ izuzam lani izašle Iv. Vazova.²⁶

Glede slika govorio sam sa ovđešnjim fotografom D. Karastojanovom, koji mi je obećao, da će Vam slati redovno slike, kako će ih sabirati. Samo Vas moli, da mu izvolite slati Vaš list. Prvu sbirku Vam pošaljem ja za kojih 10 do 14 dana i ću im dodati po mogućnosti opisanje. Glede starih bug. novaca je teška stvar. Seljani imadu ih, a ih čuvaju kao svetinju, koja dok je u njihovu posjedu, jim donša sreću i blagostanje. Ima pako liepu sbirku g. M. Georgiev, profesor realke u Lompalanki. Ako se na svom putu, mjeseca julija, kadno ću ići u Zagreb i Celje, sastanem š njim, nadam se, da Vam dobijem nekoliko eksemplara. Moguće je²⁷ da mi se pruži prilika takodjer na drugom mjestu.

Novi bug. novci doći će do maja; za nje je lahko, dobit' ćete ih od mene; isto tako i medalje. G. Zlatarski otišao je u London, da kontrolira napravu novaca.

Imam čast izručiti pozdrave od g. dr. Jirečeka, g. Saratova (ministra) i od gdč. Cvetišićeve.

Ako imate dobrotu odrediti, da mi se šalje »Vienac« biti ću Vam jako zahvalan.

S osobitim štovanjem i pozdravom iz bratske zemlje liepoj Hrvat-skoj Vam iskreno odani Vaš štovatelj

Ant. Bezenšek.

Pozdrav Vašemu gosp. bratu.

Na koncu naj omenim še to, da ima Bezenškovo pismo na prvi in na peti strani podolgovat žig, kjer je v latinici in cirilici vrezano njegovo ime.

Jože Gregorič

²⁴ Pred »kakvu« stoji prvotno »lit«, a je prečrtano.

²⁵ Namesto »važnost« je najprej napisal »znameno«, kar je nato prečrtano in nad črto pripisano »važnost«.

²⁶ Tudi tukaj piše »Vazov« s cirilico (Bazov).

²⁷ Manjka vejica pred »da«.

Banovinske nagrade za leto 1938/39.

Kakor smo zabeležili na tem mestu Prešernove nagrade mesta Ljubjane, tako naj zabeležimo tudi nagrade, ki jih je letos izdala banovina za najlepšo povest, oz. pesniško zbirko z namenom, da pripomore s tem k razvoju slovenske književnosti. I. nagrado v znesku 7000 din je razsodišče priznalo povesti Pavla Sedmaka »Kaplan Martin Čedermac« (Slov. Matica). II. nagrado 3500 din pesniški zbirki Iga Grudna »Dvanajsta ura« (Slovenska Matica), III. nagrado 3000 din povesti Janeza Jalna »Cvetkova Cilka« (Mohorjeva družba), IV. nagrado 2000 din pešniški zbirki Vide Tauerjeve »Veje v vetru« (Cirilova tiskarna, Maribor), V. nagrado 2000 din romanu Vladimirja Bartola »Alamut« (Modra ptica) in VI. nagrado 2000 din povesti Iva Šorlija »Večne vezi« (Vodnikova družba). — Za prihodnje leto so zopet razpisane nagrade v znesku 20.000 din za najboljša izvirna slovenska dela, ki sploh še niso bila objavljena ali pa bodo izšla v tisku v dobi od 1. aprila 1939. do 31. marca 1940. Od natisnjenih del se bodo upoštevala samo izvirna dela, ki bodo objavljena prvič, torej ne prevodi, ne ponatisi in ne predelane izdaje že izdanih del. Upoštevala se bodo zlasti taka večja pripovedna in dramatska dela, ki obravnavajo katero koli pomembno dobo slovenske zgodovine in narodnega življenja ter so važna za narodno vzgojo. Avtorji, ki se mislijo udeležiti tega književnega tekmovanja, naj predložijo svoja natisnjena dela v 5, nenatisnjena pa vsaj v 3 natipkanih izvodih najkasneje do 31. marca 1940 pri prosvetnem oddelku kraljevske banske uprave v Ljubljani. — Ko poročamo o nagradah, pogrešamo naših dramatikov, ki v tem letu niso izdali knjižno pomembnih del. In še to: ali bi ne kazalo vzeti v razpis tekmovanja tudi najlepše opremljeno slovensko knjigo, pa tudi v najlepšem jeziku napisano? Še dva vidika, katerih ne gre omalovaževati pri delitvi literarnih nagrad.

Razpis nagrad

Konzorcij Doma in sveta razpisuje vrsto posebnih nagrad — poleg navadnega honorarja — v skupni vrednosti 10.000 din za prispevke leposlovnega ter literarno in umetnostno esejističnega značaja, ki bi jih uredništvo — v celoti končane — prejelo od 15. decembra 1939 do 15. aprila 1940. In sicer:

za najboljšo povest (vsaj 5 pol)	3000 din
za najboljšo dramo	2000 din
za najboljšo novelo	1500 din
za najboljši literarni esej	1250 din
za najboljši umetnostni esej	1250 din
za najboljši ciklus pesmi	1000 din

Prispevki naj se pošljejo **uredništvu** pod pravim imenom. Uredništvo si jemlje pravico, da doneske lahko priobči tudi že med tem časom v svoji reviji, ali pa tudi šele v drugem letniku. Do 15. aprila v reviji priobčeni ali pa v rokopisu predloženi prispevki pridejo v poštev pri nagradi, ki bo razdeljena na seji konzorcija Doma in sveta. Pri tem pa člani konzorcija, ki bi tekmovali za nagrado, ne bodo sodelovali. O ostalih nenagrajenih doneskih smatra uredništvo, da so poslani Domu in svetu v objavo ter jih bo po možnosti in vrednosti objavilo, v kolikor jih med tem še ni.

Konzorcij Doma in sveta

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

- Sveto pismo novega zakona.** Priredili dr. Fr. Jere, dr. Gr. Pečjak, dr. A. Snoj.
I. del. Evangeliji in Apostolska dela (broširano 8 din, vezano 12 din).
II. del. Apostolski listi in Razodetje (broširano 8 din, vezano 12 din).
Ves Novi zakon (oba dela skupaj): v platno vez. 22 din, v usnje vez. 48 din.
- Bajec-Kolarič-Sovre-Šolar: Slovenska čitanka in slovnica** za I.—IV. razred srednjih in sorodnih šol. Ljubljana 1939. (4 knjige.)
- Tone Čufar: Mali Babilon.** Grotoska. 1939.
- Knjige Mladinske Matice za l. 1939:**
Naš rod, letnik X.
Fr. Roš: Dija, ilustrirala Ksenija Prunkova.
Vlado Klemenčič: Iz starih in novih časov. Zgodovinska čitanka.
Tone Seliškar: Janko in Metka. Ilustriral Drago Vidmar.
Marta in Radovan Klopčič: Dedek Miha (slikanica). Besedilo Anica Černež.
- Fr. Sturm: Francosko-slovenski slovar.** »A«—»Allumoir«. (1. snopič.)
Spillmann: Na morišče. II. del. Priredil R. Bednařik. Soc. Ed. Sigma Gorizia.
Pol stoletja društva »Pravnik«. Spominska knjiga. Uredil dr. R. Sajovic.
Dr. Anton Smerdel: Problem motiva (O jednom motivu kod I. Vojnovića i Horacija). (Separatni otisak iz Franjevačkog Vijesnika.)
- Gospodarska struktura Slovenije** v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdelal Geografski institut na Univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani, 1939. (Socialno ekonomski institut.)